

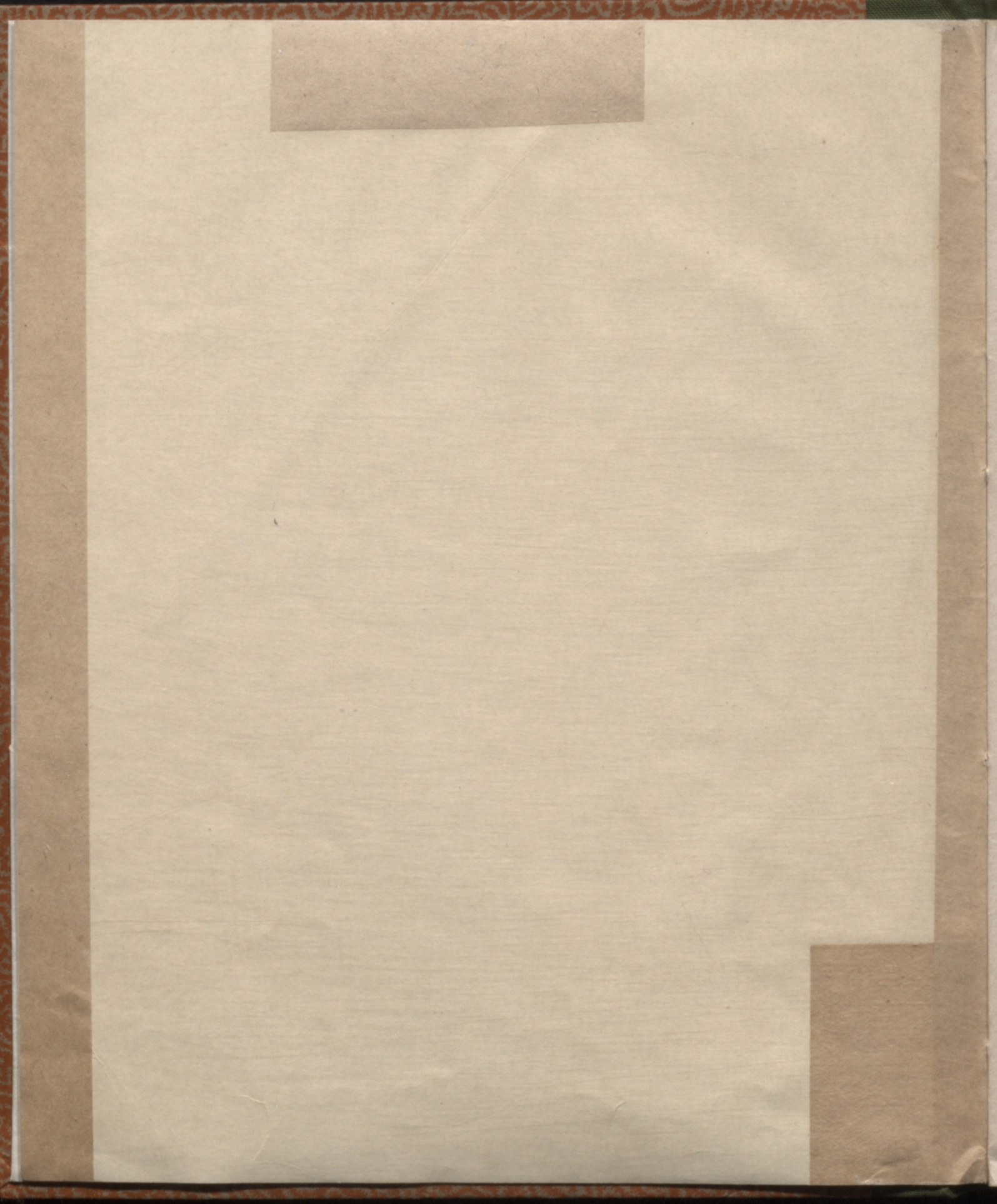
Ādolfs Šilde

Latvijas valsts problēmas

Stuttgart - Nice

Atlantas apgāds

1964

99-0
L 35

4
9

Ādolfs Šilde

Latvijas valsts problēmas

55

Lubāns Nacionālā
Bibliotēka

99 9.811 0304061110
pārē. 10. VII 2001. J. A

Printed in Germany

Visi Atlantas apgāda izdevumi
pieprasāmi: 7 Stuttgart-Bad Cannstatt,
Zuckerbergstrasse 153

Padomju varas politika kopš 1940./41. gada pietiekami skaidri rāda, ka tās nolūkos ir iznīcināt latviešu tautu un tās nacionālo kultūru. Par mūsu valsts eksistenci Maskava vispār vairs nerunā, uzskatīdama lietas par „nodarītām“. Visi Maskavas varas akti, kas sekojuši tās 1940. g. 16. jūnija ultimātam, mēģinājuši izdzēst jebkādas pēdas mūsu valsts un tās institūciju esamībai.

Varas uzurpāciju padomju okupants attaisno ar īpašo komunistisko ideoloģiju, kas atsevišķu nāciju eksistencei ir naidīga. Tā vietā padomju vara pauž un mēģina līdzināt ceļu savai pasaules revolūcijas domai, kas tiecas pēc monolītas ļaužu kopības, kurā vismaz mazajām tautām un nelielajām etniskajām grupām jāpazūd. Komunistu ideoloģiju šinī virzienā vēl pastiprina lielkrievu imperiālisms, kas pēc t. s. Oktobra revolūcijas nav atmests, kā to varētu sagaidīt, bet kas ieguvis pat jaunu, dināmisku pielietojumu.

Savu politisko nolūku īstenošanā Maskava pie tam nekavē laiku. Tas parādījās jo sevišķi tanī steidzīgā izdarībā, ko iezīmē 1939. gada 11. oktobris, kad ārpus Latvijas robežām izstrādāja rīkojumu par latviešu inteliģences un t. s. pretpadomju slāņu deportācijām uz Sibīriju. Šo rīkojumu deva dažas dienas pēc bazu ierīkošanas, kad mūsu zeme vēl nebija okupēta. Okupācijas tālākos aktus tā ne mazāk steidzināja.

Padomju okupantam, salīdzinot ar citām okupācijas varām, kādas mūsu zeme pazinusi pēdējos gadu desmitos, bija acīmredzamas priekšrocības. Tas varēja izdarīt visrupjākos patvarības aktus, savu rīcību tīri svētulīgi attaisnodams ar rīkošanos sociālisma idejas vārdā. Šīs pašas idejas un jaunas sadzīves iekārtas radīšanas vārdā, tam pat nevajadzēja sevi uzskatīt par okupantu Baltijas valstīs. Dialektikas ceļā tas mēģināja attaisnot jebkādas tiesību pārkāpumus un arī savu iejaukšanos individuālās dzīves sfairā.

Kaut arī Latvijas iedzīvotāji piederēja tikai vidusslānim un mums bija pavisam maz bagātnieku, tad steigšus visiem atņēma privātīpašumu, pazemināja strādnieku dzīves standartu, inteliģencei bez tam atņemot iespēju strādāt brīvajā profesijā un kultūras darbiniekiem noliedzot nodoties brīvajai jaunradei.

Visos šinīs patvarības aktos apvienojās padomju terrora ar uzbāzīgu rusifikācijas politiku. No šī brīža ik uz soļa bija jau izmanāms Maskavas imperiālisms, kas gāja roku rokā ar kolonizatoriskiem nolūkiem.

Kaut gan padomju vara nāca kā okupācijas vara, kurai starptautiskajās tiesībās novilkta savas laika robežas, bija skaidri redzams, ka Krievija no jauna pieteikusi savas pretenzijas uz Baltijas valstīm un tās nedomā atstāt.

Tādēļ tā arī konsekventi ignorējusi pašnoteikšanās tiesības un tautas suverēno gribu. No otras puses, ar šo patvaļu, Padomju Krievija lauza pašas parakstīto 1920. g. 11. augusta mierlīgumu, kuŗā tā bez jebkādam ierunām atzina Latvijas valsts neatkarību un suverēnitāti uz mūžīgiem laikiem.

Latviju de jure 1921. g. 26. janvārī savukārt atzina rietumu demokrātijas.

Ja pēc 1940. gada radies jauns un stipri neparasts stāvoklis, tad tādēļ, ka Maskava neatzīst ne savus līgumus, nedz starptautiskās tiesības visnotaļ. Rietumu valstis turpretim šīs tiesības atzīst un uztur spēkā. Dažādie viedokļi un pretrīnības izpaužas jau tīri ārējā veidā. Protī, Maskava neatzīst Latviju un pārējās Baltijas valstis ne de jure, nedz de facto. Rietumu lielvalstis turpretim turpina Baltijas valstis atzīt de jure, kaut gan šo valstu de facto eksistence kļuvusi problēmātika. Tā tad radies pilnīgi pretējs stāvoklis pirmajiem Latvijas neatkarības gadiem.

Padomju okupācijas režīmam Latvijā ieilgstot, arvien smagāk ir apdraudēta mūsu tautas un Latvijas valsts eksistence.

Latviešu tautai šādos apstākļos laupītas dabiskās attīstības iespējas. Latvijas valsts nespēj turklāt nodrošināt saviem pilsoņiem, saskaņā ar to gribu, brīvību un tiesības.

Viss tas norāda, ka atrodāmie šobrīd nacionālās katastrofas stāvoklī.

Tā kā šiem jautājumiem brošūras tālākajā daļā mazāk pieskaņāties, tad to izdarām šīnī ievāda daļā. Tie četri raksti, kas šīnī izdevumā apvienoti, apskāta galvenokārt Latvijas valstī tās divdesmitdivos neatkarības gados. Šie rakstīnī publicēti pēdējā gāda laikā trimdas izdevumos, lai pievērstu uzmanību mūsu valsts, kā arī valsts varas problēmām. Tanis isumā atspoguļojas latviešu tautas politiskā koncepcija, brīvības tieksmes un tiesību apziņa. Daži salīdzinājumi izdarīti ar citu tautu centieniem, nodrošināt sev cilvēka cienīgu dzīvi un pamattiesības.

Par Latvijas valsts sasniegumiem dažādos dzīves novādos literātūras un statistisku pārskatu netrūkst. Tie pieejāmi arī cittautu bibliotēkās. Šīnī izdevumā esam aprobežojušies tikai ar jautājuma noskaidrojumu, ko Latvijas valsts devusi latviešu tautai tās patstāvības centienos, politiskajā attīstībā un nacionālās personības izveidošanā. Nepretendēdāms uz plašāku pētījumu šīnī problēmātikā, šīs rakstu kopojums vēlas dot tikai nelielu kopsavilkumu apskatāmā jautājumā. Līdz ar to mēģināts uzrādīt dažas raksturīgākās iezīmes mūsu tautas pēdējo divu paaudžu nacionālpolitiskajos vaibstos.

Tēlnieka K. Zemdegas skulptūra
Taisnība
Tiesu pils ieejas hallē Rīgā

Latvijas valsts

Latvijas valsts arī šodien ir reālitate. Par spīti padomju okupācijai, tā saglabājusi savu tiesisko eksistenci. Latvijas valsts bez tam dziļi iesakņojusies latviešu tautas apziņā. Abi šie apstākļi ir svarīgi.

Kad dibinājās Latvijas valsts, daži vēl šaubījās par šīs organizācijas formas nepieciešamību. Populārs bija teiciens par „brīvo Latviju, brīvajā Krievijā“. Kaut arī jau toreiz tas neatbilda mūsu tautas īstajām vēlmēm un nacionālpolitiskajiem centieniem, tad šini formulā tika ietverta apstākļu spiesta un toreizējo politisko reālitatešu uzmākta minimāla mūsu tautas pašnoteikšanās prasība. Mūsdienų situācija rāda, kas no šīs politiskās tezes būtu iznācis jau 1918. gadā. Tā būtu mūsu zemi pārvērtusi par „nebrīvo Latviju, nebrīvajā Krievijā“. Ja latviešu brīvības alkas un neierobežotā neatkarības griba 1918. gadā nebūtu devusi mums pilnu suverēnitāti un savu valsti, tad pilnus 45 gadus mūsu tauta būtu turpinājusi smakt Krievijas tautu cietumā. Latviešu tauta nebūtu redzējusi nevien savas valsts 22 patstāvības gadus, bet nebūtu pazinusi ne demokrātiju, nedz jebkādas pilsoņu tiesības un brīvības. Nebūtu izaugusi paaudze, kas ar visu savu prātu un jūtām, ar vispilnīgāko izaugsmi pašu valstī spētu aptvert milzīgo ieguvumu, ko devusi mūsu tautai neatkarīgā Latvija. Bez šīs paaudzes, kas absolūti sakņojas Latvijas neatkarīgajā valstī un izaugusi ar stingru priekšstatu par suverēnitāti, mūsu valsts institūcijām un tiesībām, mūsu valstij tāpat neatņemami pieder visvecākā un vidējā paaudze, kas to brīvības cīņās izcīnīja, kā arī visjaunākā paaudze, kuŗa trīmdas apstākļu dēļ nav varējusi savā valstī izaugt, bet tai garīgi pieder. Arī dzimtenē pēc 1944. gada pienākusi klāt jaunatne, kuŗai gan nav tieša priekšstata par Latvijas valsti un tās tiesību sistēmu, tomēr, kas no tās nav atteikusies. Kaut arī mūsu jaunatnei Latvijas valsts zināmā mērā kļuvusi par abstraktu jēdzienu, tā tanī redz iemiesotu spilgtāko latviešu tautas politisko ideālu. Tā neatrod nekādu vajadzību no reiz iegūtām tiesībām uz savu valsti atteikties.

Arī lielās rietumu demokrātijas nav saskatījušas padomju patvarības aktā neko citu kā tikai starptautisko tiesību deliktu. Tiesību literātūrā ir stipri vienprātīgs uzskats par to, ka sarkanarmijas iebrukums Baltijas valstīs un Maskavas varas politika nav nekas cits kā šo zemju militāra okupācija (occupatio bellica) un, ka

Latvijas Saeimas nams Rīgā

šīs zemes autochtono iedzīvotāju, un, kā tikko redzējām, valsts vara tiesiskā izpratnē nav pārgājusi uz padomju okupantu. Tas vien, ka kāds cilvēks vai tauta uz laiku ierobežota savās tiesībās, vēl nenozīmē to zaudējumu.

Latvijas valsts turpina pastāvēt. Prāvai latviešu emigrantu daļai vēl ir Latvijas pase kā pierādījums par Latvijas pavalstniecību, izspriežot civillietas, ciltautu tiesas patur vērā Latvijas civillikuma noteikumus, mūs starptautiskajā sadzīvē respektē kā Latvijas valsts pilsoņus un mums vairākās rietumzemēs ir savas diplomātiskās un konsulārās pārstāvības. Tas arī nav bez nozīmes. Padomju vara to redz un netaupa pūliņus stāvokļa pārgrozišanai. Visas tās vadītās propagandas, turistu un līdzīgas akcijas aplēstas blakus nolūkam-nojaukt frontālo līniju, kas šķir cīnītājus pret padomju varas sistēmu. Nevarēdama tiesību ceļā savu agresijas politiku attaisnot, Maskava tagad spekulē uz noilgumu. Jau pagājuši turpat divdesmit gadu no sarkanarmijas ielaušanās mūsu zemē, kuņai nāca pa pēdām padomju varas sistēma. Maskavas imperiālisti tagad cer, ka ļaužu prāts nogurs un pretestība tās „radītiem apstākļiem“ saplaks. Tad tā tomēr savus nolūkus būs sasniegusi.

Tam netieši kalpo mūsu nācijai uzspiestā anonimitāte. Pēc Latvijas okupācijas Latvijas valsts pārstāvji vairs nedarbojas starptautiskajās institūcijās, neviens kuģis vairs neapmeklē ārzemju ostas ar mūsu karogu, pat sporta sacensībās latviešu sportistiem liek startēt ciltautu komandās, no ģeografijas kartēm sāk izzust mūsu valsts robežas. Tādas un tml. parādības, kaut arī neliktos primāri svarīgas, kaitē katrā ziņā mūsu nācijas vārdam un eksistences nodrošināšanai. Praktiski arī šie apstākļi kalpo Maskavas mērķtiecīgajai politikai mūsu nacionālās eksistences noslēpšanai. Visdziļāk par visu mūs aizkaņ aizbildnības stāvoklis, kādā esam nonākuši. Nekad mūsu tauta nav tā pazemota kā svešu varu okupācijas laikā. Tās ir sekas, kādas radušās no svešu varu uzkundzēšanās mūsu tautai, un šobrīd, akūti mūs apdraud Maskavas varas politika, Tai ir duālistisks raksturs. Pirmkārt, tanī saduramies ar komunistisko totālitarismu no vienas puses, un otrkārt, ar krievu imperiālismu un koloniālo politiku no otras puses. Iedamī roku rokā, abi šie politiskie nolūki Baltijas valstīs vairo mūsu nacionālās eksistences apdraudējuma koeficientu.

*) Atdalot vienu Latvijas pierobežas joslu Abrenes apriņķī, Padomju Krievija pēc 1945. g. samazināja Latvijas teritoriju par apm. 2%. Latvijas teritorija ar to samazinājās no 65.791,4 km² uz 64.590 km. Kamēr Lielajā padomju enciklopēdijā LPSR teritorija uzrādīta ar 64,5 km², tikmēr gadskārtējie papildinājumi, kas izdoti šai padomju enciklopēdijai kopš 1957. gada, uzrāda Padomju Latvijas teritoriju vairs ar 63,7 km². Tas it kā norāda, ka notikusi divkārtēja mūsu valsts teritorijas patvarīga samazināšana. (Sk. Ežegodņik Boļšoi Sovetskoj Enciklopēdij 1957.—1962. gada sējumus).

nodibinātās „Augstākās padomes“, „ministru padomes“ u. tml. iestādījumi nav pat nekāds likumdošanas iestāžu vai valdības surogāts, bet okupācijas pārvaldes iestādes (sk. Boris Meissner, Die Sowjetunion, die Baltischen Staaten und das Völkerrecht, 243. lp.). Okupācija nespēj īstenot valsts varas pāriešanu uz valsti, kas to okupējusi (sk. Strupp, Das internationale Landkriegsrecht, 95. Arī Nys, Le droit international, 3. sēj., 283. lp. un Hölkena disertāciju — Die Okkupationsarmee und das Recht im besetzten Gebiet).

Latvija kā valsts vēl arvien ir saglabājusi savu teritoriju (lai gan ar jau minētās okupācijas varas izdarītu patvarīgu šīs teritorijas samazinājumu*), tai pieieder lielākā daļa

Ja nu mēs pēc šī aktuālā apstākļu vērtējuma vēl jautājam, ko pamatu pamatos mums devusi Latvijas valsts, tad vispirms redzam, ka tā deva latviešu nācijai brīvības maksimumu. Nekad neviens mūsu zemes iedzīvotājs nav baudījis tik lielu vārda, preses un biedrošanās brīvību, līdz ar visām pārējām pilsoņu tiesībām, kā sākot ar 1918. gada 18. novembrī pasludināto Latvijas demokrātisko republiku. Netraucēti un vispilnīgāk latviešu tautas griba izpaudās Latvijas demokrātiskajā iekārtā.

Vai tas varēja būt citādi? Pasludinot Latvijas valsts nodibināšanos, Tautas Padome, apzīmēja šo jauno valsti par taisnības valsti. Šis apzīmējums nebija nekāds deklarātīvs spīgulis. Te izpaudās viens no mūsu tautas politiskajiem ideāliem, Latvijas republikas demokrātiskajā satversmē, Latvijas agrārreformā, mazākuma tautību tiesību garantijā un tamlīdzīgos likumdošanas aktos radās stingrs pamats iezīmētajam ceļam. Dažkārt gan esam brīnījušies, kādēļ mūsu republikas satversme nesaturēja pilnīgu pilsoņu brīvību un pamattiesību katalogu, bet zinādami, ka pārējie mūsu zemes likumi šīs tiesības nodrošina, neesam nekad pārāk par to zūdijušies. Latvijas republikas satversme kļuva par ievērojamāko mūsu nācijas valststiesisko aktu un ir palikusi par tādu šodien. Šis konstitucionālais akts formulē mūsu valsts tiesisko eksistenci saskaņā ar latviešu tautas suverēno gribu būt brīvai, neatkarīgai, vienotai savā teritorijā, un nodrošina tai fundamentālās tiesības. Tik taisnīgu un pilnīgu pilsoņu tiesisko attieciņu izkārtojumu un brīvības mēru, kādu nodrošināja mūsu republikas satversme, nav pazinusi un nepazīst neviens Latvijas iedzīvotājs, vienalga kādā laikā un apstākļos tas būtu dzīvojis.

Latvijas agrārreforma atrisināja turklāt sasāpējušo agrāro jautājumu mūsu zemē. Tai vajadzēja būt radikālai, jo nebija cita ceļa. Tikai tādā pārkārtojumu ceļā varēja izlīdzināt mūsu tautai nodarīto vēsturisko netaisnību, rast politisku stabilitāti zemē un dot latviešu zemniekam resp. bezzemniekam sociālās taisnības mēru. Kaut arī agrākajiem muižu īpašniekiem atstāja 50 ha, tad tomēr mūsu tautas tiesiskajā apziņā, — pilnīgas atlīdzības noraidīšanas dēļ, palika sava rēta. Tas gan nemazina šīs izcilās reformas nozīmi. Valsts nodrošināja arī citu mūsu zemes saimniecisko un sociālo vajadzību saprātīgu izkārtojumu, kādēļ ar Latvijas valsts nodibināšanu arī pilsētas strādnieks un citi mūsu zemes iedzīvotāju slāņi nepalika bešā. Latvijas valstij izdevās īstenot sociālo taisnību plašā apjomā. Šos milzu ieguvumus varam īsti izprast tikai salīdzinājumā ar to, kādus apstākļus okupācijas laikā radījušas svešas varas. Padomju vara, iznīcinādama mūsu neatkarības laiku agrārreformu, radījusi Latvijas laukos nožēlojamu skrandu proletariātu. Un arī latviešu strādnieks padomju ekspluatācijas sistēmā ir neiedomājami pauperizēts. Tam pretstatā skaidri parādās ieguvumi, kuņus deva Latvijas valsts, kamēr tās funkcionēšana nebija aizkavēta.

Laika tecējumā ir dažādi apvērtētas mazākuma tautību tiesības. Tā kā viena ceturtdaļa Latvijas iedzīvotāju tomēr piederēja citām tautībām, mums ar atzinību jānovērtē Tautas Padomes un vēlākās garantijas, kā arī likumdošanas akti par labu tām. Ja pašreizējā okupācijas režīmā Latvijas iedzīvotāji baudītu tik daudz tiesību, kādas Latvijas valsts piešķīra savām mazākuma tautībām, tie būtu pārlietu laimīgi.

Politiskā platforma, saskaņā ar kuņus radās Latvijas valsts, bija laba. Tā bija visnotaļ taisnīga un politiski saprātīga. Latvijā nebija 1. un 2. šķiras pilsoņu. Līdz ar visplašāko iedzīvotāju slāņu politisko tiesību atzīšanu, arī sievietei tās ieguva. Cara Krievijā turpretim sievietei pat neatļāva iestāties parastajā augstskolā.

Demokrātiskā Latvija nestājās ceļā brīvajai domai un pašierosmei. Tādēļ spēcīga uzplauka zinātne, māksla un literatūra. Arī visām sadzīves attiecībām radās labvēlīgi noteikumi. Mūsu nacionālā kultūra nevienā laikā nav tādēļ uzrādījusi tādas sasniegumus jaunradē kā Latvijas neatkarīgās valsts laikā.

Un paturami vērā vēl daži aspekti, kuņiem citādi paejam gaŗām diezgan viegli. Pateicoties savai valstij, mēs ieguvām jaunu mērauklu, atradinoties no provinciālisma un provinciālas domāšanas. Līdz 1918. gadam. Latvija bija tiešām tikai province. Pašu valsts deva latviešiem citu dimenziju. No šī brīža latvietis sāka sevi apzināt par pilsoni, kas redz pats sevi politiskās un kultūras dzīves centrā, kas pats veido savu likteni un attiecības nevien ar tuvāko sabiedrību, bet arī ar citām tautām. Radās jauna pozīcija. Latvietis vairs negaidīja savas dzīves izkārtojumu no citurienes, svešiem centriem un svešas reglamentācijas. Rīga kļuva par galvaspil-

K. Zāles veidots Brāļu kapu pieminekļa fragments

jām sevi tādā perspektīvā novērtēt. Tagad aptecējuši gadi un mēs redzam nevien ārējās zīmes, ko atstāja Latvijas valsts tapšanas un izveidošanās laiks, bet mēs redzam daudz ko vairāk.

Mums radās jaunas, cienīgas attiecības arī ar citām nācijām, un kā līdzīgam partnerim ar otras tautas pārstāvi, mums radās izlīdzsvarots stāvoklis. Tas, ka varējām visur runāt kā pilnvērtīgs loceklis, piešķīra mūsu tautai daudz priekšrocību.

Tagad mūsu tautai trūkst viengabalainības. Mēs nevaram tādēļ visu apspriest emigrantu aspektā, ir lietas, kuŗas ļaujas apspriest un izvērtēt, varbūt, tikai tānī aspektā, kāds ir latvietim Latvijā. Lai arī kāda būtu iekreizēja mūsu tautas daļas ārējā nostāja un izturēšanās, mēs zinām, ka pamatu pamatos nekas nav grozījies. Tieksmē atgūt pilnu pašnoteikšanos savā valstī, pastāv visos latviešos pilnīga kontinuitāte ar 1918. g. 18. novembrī pausto gribu kā dzimtenē, tā trimdā. Skaidru liecību tam dod nepārtraukti kā latviešu tauta okupācijas režīmā, tā emigrācijā. Maskavas pielietotā mūsu tautas nokausēšanas taktika vēl neuzrāda pārāk lielus panākumus. Latviešu tauta turpina prasīt sev netraucētas tiesības savā valstī. Tā prasa sev neierobežotas suverēnitātes tiesības un pašnoteikšanos.

Latvijas valsts dibināšana radīja mūsu tautai jaunu sliekšni, kas ievīrīja mūsu nācijas sadzīves noteikumus jaunā, labvēlīgā un visiem pieņemamā gultnē. To zaudēt nav mūsu tautas interesēs. Piekāpība mums nozīmētu nevien savas valsts pazaudēšanu, bet arī atteikšanos no mūsu tiesiskai apziņai saprotamas sadzīves attiecību veidošanas, — no elementārajām tiesībām un brīvības, no paaudžu paaudzēs iesakņotas taisnības sajūtas saglabāšanas, atteikšanos no mūsu attieksmēm pret zemi, mūsu izpratnes par sastrādātām un godīgi iegūtām vērtībām, atteikšanos no mūsu tikumiskās apziņas, ģimenes, baznīcas, akadēmiskās brīvības un vispār atzīto sabiedrības normu saglabāšanas. Kā var vispār kāds uzdriktēties prasīt mums visu to upurēt?

sētu. Tā izstrāvoja pati savas rosmes un izveidoja savu dzīves stilu. Skatam nevajadzēja no šī brīža vairs tālu sniegties uz krievu impērijas metropoli un gaidīt no turienes dzenuli vai atļauju kādam darbības nodomam. Radās jauns, plašs dzīves un jaunrades pagalmis pašu mājās. Tas latvieti rautin izrāva no provinciālisma.

Ar to cēlās arī latviešu pašapziņa. Gadsimtu ilga vārgšana izkalpināta cilvēka stāvoklī bija smagi ieskrāmbājusi latvieša pašapziņu, kā tas atkal notiek šobaltdien okupētajā Latvijā. Nedrošība, kalpības un izdabāšanas gars un ar to savienotā pazemošanās ir dažas no tām nožēlojamām iezīmēm, ko svešu varu virskundzība ierakstījusi latvieša rakstura vaibstos. Nav gan tā, ka arī citu tautu piederīgie līdzīgos apstākļos neuzrādītu tādas pašas rakstura grimases. Savas neatkarīgās valsts laikā, valdot demokratiskiem sadzīves noteikumiem, latvietis no šāda jauna mantojuma sāka atbrīvoties. Notika labvēlīga pārmaiņa viņa psihikā. Tas radīja savukārt teicamus priekšnoteikumus mūsu nacionālajai kultūrai un sociālētiskiem uzskatiem. Atbrīvots no smagnējās psihiskās slodzes un tumšajos gadsimtos mantotiem kompleksiem un dvēseles sastrēgumiem, latvietis guva atelpu, kas atraisīja brīvi prātu.

Šīs labvēlīgās norises, kas gāja kopsolī ar dzīvi pašu valstī, līdz šim maz ievērotas, nekādos pārskatos un jubilejas izdevumos tās parasti neatrada pieminējuma, kas saprotams, jo kamēr mēs dzīvojam līdzī aktīvu dzīvi visos valsts notikumos, mēs nespē-

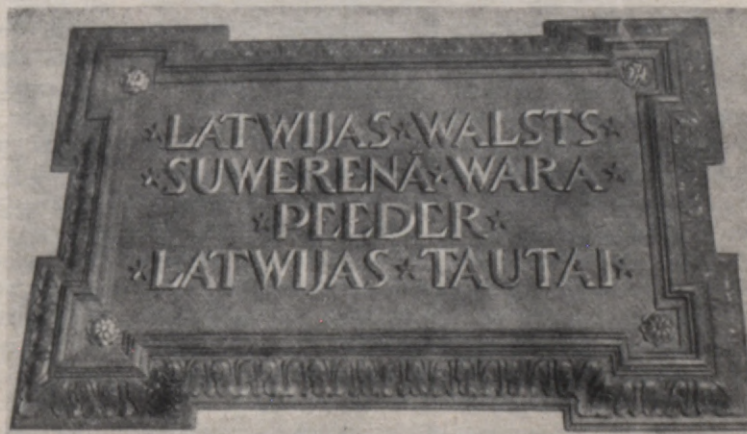
Plāksne ar Latvijas republikas Satversmes
1. pantu
Saeimas sēžu zālē aiz
prezīdija sēdekļa

Viens no galvenajiem argumentiem, nodibinoties Latvijas valstij, bija, ka — mēs esam inteliģenta tauta un savā kultūras attīstībā tikuši soli tālāk par mūsu toreizējiem kakla kungiem. Tas dod mums tiesības pašiem noteikt savu likteni.

Kas bija toreizējie un kas ir tagadējie mūsu kakla kungi? Taču lielkrievu imperiālisti. Vai Maskavas pašreizējās pretenzijas nav vēl mazāk dibinātas, nekā tās bija līdz 1918. gadam!

Tādēļ ir pilnīgi saprotams, ka mēs cieņā par savas tautas tiesībām nevaram atiet ne soli atpakaļ. Lai arī kā Maskava pūlētos pašreizējo okupācijas režīmu Latvijā iemūžināt, mums jādara viss iespējamais, lai to lauztu. Ne sentimentālu jūtu dēļ, kas liek mums atcerēties savas valsts neatkarības dienas, bet savas tautas un universālo tiesību dēļ tas jādara. Mums jāpaliek vienādi stipriem kā savā nacionālajā, tā valstiskajā apziņā. Latvija mums ir un paliek joprojām pašu valsts, demokrātija un taisnības valsts, zeme, kuņģa valda mūsu tautas suverēnā griba, kuņģa nav ne apspiesto, nedz apspiedēju, ne pazemoto, nedz augstprātīgu kakla kungu.

Latviešu tautas pašreizējā politiskā platforma ne ar ko neatšķiras no tās, ko Tautas Padome pirms 45 gadiem pasludināja Rīgā.

Plāksne ar Latvijas republikas Satversmes
2. pantu
Saeimas sēžu zālē aiz
prezīdija sēdekļa

Latviešu demokrātija

Politiskās sadzīves izteiksme un mūsu valsts profils

Ja pag. gadsimta beigās un sevišķi šī gadsimta sākumā demokrātijas problēmai latviešu inteliģence pievērsās ar sevišķu dedzību, Latvijas valstī demokrātijas pamatprincipiem dodot jau visstingrākos grodus, tad pēdējo trīsdesmit gadu laikā izmanāms atslābums. Laiku pa laikam šai problēmai gan pieskaņas, bet vairāk — tā garāmejojot. Skaidri redzams, ka radies kāds komplekss, kas attur jautājūmam skaidri un droši pieskārties. Ar to sašķetinās acimredzot dažādie uzskati, kas radušies ar 1934. gada 15. maija pārmaiņām mūsu politiskajā sadzīves iekārtā. Bet skaidrība par mūsu attieksmi pret demokrātiju kā valsts iekārtas formu un politiskās sadzīves izteiksmi arī šodien nepieciešama, kur rosīgi kopjam nacionālpolitiskus centienus un neesam atteikušies no Latvijas valsts. Mums jābūt skaidrībā par sevi un jādod skaidrību citiem. Ja to nedarīsim, radīsim greizu uzskatu par latviešu trimdas kopību, kurā sevi vērtējam kā politiskus emigrantus un nevis kā savas tautas amortizējamo daļu. Vēl ievērojams kāds blakus aspekts, un proti, ka demokrātijas aizstāvju lomā allaž vietā un nevietā parādās sociāldemokrāti. Vai tad tiešām vienīgi tiem tiesības un pienākums nostāties kā Latvijas demokrātijas sargiem?

Vai jebkad esam atteikušies no demokrātijas? Latviešu tauta savā kopumā to nekad nav darijusi.

Jau mūsu tautas sociālā struktūra, kuŗu veido vidusšķīra, prasījusi politiskas un sociālas demokrātijas atzīšanu. Tā politiskā virskārta, kuŗai 1917./18. gadā vajadzēja dot vietu latviešu iniciāīvai, neuztraucās tik daudz par Latvijas valsts kā tādas radīšanu, bet baidījās visvairāk no latviešu demokrātijas. Ne bez pamata, — jo latviešu demokrātija salauza mazākuma uzkundzēšanos vairākumam, aizvāca nehumānas un asociālas privilēģijas un cilvēka necienīgu sadzīves iekārtu.

Ja Latvijas valsts nāca ar pilnīgu demokrātijas pamatprincipu atzīšanu, ar Latvijas agrārreformu, plašu sociālu likumdošanu, skolu reformu, akadēmiskās brīvības nodrošināšanu augstskolās, māksliniekiem un rakstniekiem nodrošinātu tiesību brīvi radīt un izteikties, kā arī tādu

saimnieciski sociālu iekārtu, kas ļāva brīvi strādāt un izmantot savus darba augļus savām un savas ģimenes vajadzībām, tad visos šīnīs aktos latviešu nācija manifestēja savu gribu augt un attīstīties, dzīvot un strādāt demokrātijā.

Latvijas valsts pirmie neatkarības gadi izveidoja pamatus latviešu tautas (arī mazākumtautību) politiskajai sadzīves iekārtai un tie bija visnotaļ auglīgi. Un Latvija nebija „demokrātija bez demokrātiem“, ja runājam te par fainomenu, kuŗu piemin tiesībnieks Vol-demārs Alksnis [1]. Latvijas valstī nodibināja demokrāti. Tie pie tam nebija nekādi konjunktūras demokrāti, bet ar saviem demokrātiskiem ieskatiem un politisko koncepciju pazīstami tautas darbinieki. Ja tie tādi nebūtu bijuši, diezīn vai dibināmai valstij būtu iegūts rietumu demokrātijās tikdaudz simpatiju, kā tas tai izdevās I. Pasaules kaŗa beīgu posmā.

Ar Latvijas valsts dibināšanu ieviesām dzīvē kā tautas suverēnitātes, tā vienlīdzības un sociālās taisnības principu. Līdz ar to kļuvām par taisnības un kultūras valstī. Un šīnī sakarībā nāk atmiņā vēlākā valsts domnieka Jāņa Kreiberģa jau 19. gs. beigās Liepājas rātsnamā teiktie vārdi: „Demokrātijas principiem ilgi pretoties neizdosies. Viņū uzvara ir sociālas taisnības uzvara“ [2].

Tāds bija latviešu pašu viedoklis vairāku paaudžu laikā, kam visā savā mūžā kā redzamākais latviešu demokrātijas cīnītājs pievienojās arī Dr. Miķelis Valters, bet, kas pie tam vēl uzsvēŗ, ka latviešu tauta savos nacionālajos centīenos allaŗ tiekusies pēc Rietumeiropas politiskajiem ideāliem [3]. Tātad latviešu demokrātijas ideja atrada dzīvības impulsū pati savā gara attīstībā, rodot tai vēl labvēlīgu pastīprinājumu rietumu kultūras izaugsmē.

Ja Latvijas demokrātiskās republikas izveidošanās drīzi uzdūrās uz kritiskiem apvērtējūmiem, tad tie īstenībā nepauda opozicionālu nostāju pret demokrātiju un tās pamatvērtībām, bet gan pret dažām parlamentārās iekārtas galējībām, acīm redzamiem satversmes un vēlē-

Latvijas valsts
proklamācijas akts
Rīgā, 1918. g. 18. novembrī

šanu likuma trūkumiem, kā arī pret drūmo parādību, ka ar katrām jaunām vēlēšanām Saeimas un pilsētu domju ievēlēto pārstāvju kvalitatīvais sastāvs kļuva mazvērtīgāks. Tāpat daudzas uztrauca pārmērīgi lielais politisko partiju un vēlēšanu sarakstu skaits. Jāsaka gan, ka vēlēšanu sarakstu inflācija vēl nenozīmēja pārmērīgi daudzu partiju eksistenci. Tādu sīku grupu rašanos veicināja nevien ultraliberālais vēlēšanu likums, bet savukārt apzināta politiska tolerance pret mazākumtautībām Latvijā, kā arī respekts pret izdaudzināto latviešu individuālistu. Nevien parlamenta vēlēšanās vien gribēja ļaut iespējami precīzi izteikties tautas gribai, bet tādām pašām nolūkam ieviesa jo plaši tautas referendumu.

Vēl 1927. gadā prof. Kārlis Dišlers, kas bija Latvijas valstiesību zinātnes galvenais izveidotājs mūsu zemē, izteicās, ka: „Jāgādā tikai par demokrātisku, pareizi noorganizētu vēlēšanu sistēmu, kas garantē visām iedzīvotāju grupām tiešu un vienlīdzīgu piedalīšanos vēlēšanās un nepieļauj nekādu vēlēšanu koroceiju, tad nebūs pamata sūdzēties, ka parlaments pareizi neizteiktu tautas gribu“. [4]. Vēl stipri bija izmanāma vēlēšanās kaut sīkām un šaurām interešu grupām ļaut piedalīties vēlēšanu sacensībā, jo valdīja maldīgs, pareizāki sakot — pārāk ideāls uzskats par demokrātiju un tās funkcionēšanas iespējām.

Bet, kā jau teikts, nedrīkstēja atstumt arī mazākumtautības. Latvijā viena ceturtdaļa iedzīvotāju piederēja šīm mazākuma tautībām. To tiesību garantija bija uzņemta jau Tautas Padomes platformā. Dažādi valsts-

un starptautiski tiesiski akti mazākumtiesību stāvokli Latvijas valstī vēlāk vēl vairāk nodrošināja.

Pieturoties pie pēdējās Saeimas vēlēšanu rezultātiem, redzam, ka no tām 27 politiskajām partijām un sarakstiem, kas ieguva mandātu mūsu parlamentā, 9 piederēja minoritātēm [5]. Prāvs skaits citu sarakstu pie tam nemaz neieguva vietu Saeimā. Jau tā saskaldīto politiskās dzīves stāvokli minoritātes tā tad vēl vairāk pasliktināja. Mums nav tiesību tām to pārnest, jo katra minoritāte vēlējās saglabāt savu eksistenci un politisko tiesību priekšrocības. Izejot no 4. Saeimas vēlēšanu rezultātiem, varam konstatēt, ka gadījumā, ja būtu pielietota ierosinātā 5% klauzula, kas ļautu ievēlēt pārstāvjus tikai tiem sarakstiem, kas ieguvušas piecas procentes no vispār nodotām balsīm, tad šinī Saeimā no minoritātēm tikai vācieši būtu pārstāvēti. Kaut arī to skaits pārējo iedzīvotāju vidū bija 3,7%, tie prata ar labu organizāciju un, izejot vēlēšanās vienoti vienā blokā, iegūt 6 mandātus. Vēlēšanu tehniskie apsvērumi spieda gan arī baltvāciešus iziet ar divi sarakstiem. Krievi, kuņu bija trīskārt tik daudz kā vāciešu, pārāk lielas sadrumstalotības dēļ turpretim ieguva tikai 5 mandātus (lai gan pastāv aizdomas, ka prāva viņu tautības daļa nobalsoja arī par abiem maskētiem komunistu sarakstiem). Ne mazāk saskaldīti bija žīdi, kas līdz ar to krietni pavairoja vēlēšanu sarakstu skaitu. Protams, ka stingrāks vēlēšanu likums būtu arī viņus, līdzīgi baltvāciešiem, spiedis apvienoties un tādā kārtā palīdzēt atveseļot stāvokli.

Par latviešu politiskās dzīves profilu, izejot tikai no daudzajiem sarakstiem Saeimas un pilsētu

domju vēlēšanās, tādēļ ir diezgan riskanti spriest par visu latviešu demokrātiski parlamentāro iekārtu, tās derīgumu vai nederīgumu.

Zināmas korektūras vēlēšanu kārtībā bija jau paredzētas, apspriežot Satversmes 1934. g. grozījumus, ja šī attīstība nebūtu pārtraukta apvērsuma ceļā. Par mazajām latviešu partijām Latvijā pirms 1934. gada runājot, nedrīkst gan atstāt neievērotu, ka tieši tās vienā daļā, kā Dr. G. Reinharda vadītā Kristīgā apvienība, Arvēda Berga vadītā Nacionālā apvienība, prof. Dr. K. Baloža vadītā Darba savienība, Marģera Skujenieka Progresīvā apvienība un vēl dažas sīkās partijas deva inteligentāko un darba spējīgāko deputātu sastāvu, kuņu loma parādījās sevišķi Saeimas likumdošanas komisijās. Faktiski arī šīs sīkās partijas tūlī pēc vēlēšanām saslēdzās blokos. To kopā iešanu tādēļ neapšaubāmi varēja īstenot jēdzīgāka vēlēšanu likuma ceļā jau pirms vēlēšanām. Tieši šādu politiskas dzīves sanāciju bija jāpanāk un to varēja panākt. Visas vainas uzvelšana mazajām partijām diezgan vai ir vietā, zinot, ka lielākās latviešu pilsoņu partijas piespieda dažu visai šauru partijas vadību godkāribas dēļ aiziet no tām un dibināt savu partiju izciliem latviešu valstsvīriem un politiķiem. Ja tādos apstākļos nebūtu meklēts glābiņš jaunu, uzspiestu partiju dibināšanas ceļā, tad mūsu jaunā valsts — zaudējama viņu līdzdarbību — būtu vēl vairāk sev kaitējusi.

Rūpīgāka apstākļu analīze rāda, ka nav pamats ik reizes vainu tam, — ka „Satversme neiet“, uzvelt demokrātijai kā tādai, — un tieši šādā aspektā derētu apskatīt mūsu valsts neatkarības laika politisko attīstību.

Kādi uzdevumi piekrita Latvijas demokrātiskajai republikai, to labi pateicis Tautas Padomē zemnieku savienības līderis Ādolfs Klīve, teikdams, ka: „mūsu dziļākā pārliecība ir, ka tagadējos apstākļos vienīgā izeja Latvijas valsts nostiprināšanai ir plašu tautas masu līdzdarbība valsts darbā. Otra tikpat nešaubāma pārliecība ir tā, ka Latvijas valsts neatkarība sasniedzama tikai pa demokratisma ceļu.“ [6].

Mūsu politisko partiju galvenā vaina vēlāk piedzīvotās grūtībās gan ir tā, ka tās pārāk maz izaudzināja savos piekritējos demokrātisko apziņu un nepanāca inteligentāku, kā arī morāliski pilnvērtīgāku tautas vietnieku ievēlēšanu. Bija jāpiedzīvo vēl viena traģēdija, un, lūk, tā, par kuņu Kārlis Skalbe 1928. gadā, tā tad desmit gadus pēc Latvijas valsts nodibināšanas rakstīja, ka: „pirmie neatkarības kustības ierosinātāji, idejiskie audzinātāji, vadītāji gandrīz visi izstūmti no aktīvas politiskas dzīves, nokļuvuši malā, kur klusi cieš, klusi vēro. Dažreiz es sev jautāju, vai viņiem ir vēl kāds uzdevums? Kāpēc liktenis viņus atstājis dzīvus? Vai nebūtu labāki, ja viņi būtu apgūlušies Brāļu

kapos, jo viss, kas tagad notiek visapkārt — šī latvietības zaimošana, šī tautas interešu pārdošana — ir viņiem tik svešs. Šie paši cīnītāji ir garus gadus pavadījuši cara cietumā, trimdas tūlumā. Nu atmaksa šiem pirmās trauksmes cēlējiem par visām cīņām, ciešanām — šī morāliskā trimda. Šai sabiedrības stīgznī viņi vairs neiederas. Katram laikam savs likums, savs tikums. Cilvēks, kas mazliet aizkavējies, dzīvodams kādreizējā ideālisma illūzijās, neiederās šai kraukļu ligzdā, kur katrs kaķis par lielāku kumosu, kur tikai rupja rījība redzama. Sabiedriskie ideāli liekas pilnīgi izzuduši. Neviens nebrīnās, neviens nenesarkst. Sarkst tik savrup malā stāvošie, kas klusi cieš, kas klusi vēro. Malā stāvošie, kur lai mēs liekam savu nemieru, savu ievainoto sirdsapziņu.“ [7].

Šo skarbo apstākļu vērtējumu vēl papildināja Ernests Blanks, jautādams un atbildēdams, — kas ir mūsu politiskās dzīves noteicēji — šādiem vārdiem: „Vai viņi ir valstsvīri? — Liekas, ka tie ir sīkpilsoņi, kas aiz pārpratumu tikuši par valsts politikas vadītājiem. Jo nevar būt par valstsvīru cilvēki, kam trūkst jebkādu politisku, sociālu, kultūralu un ekonomisku mērķu. Tie ir pārakmeņojušies un nosliukuši materiālisti!“ [8].

Izvēlamies tieši šos novērtējumus, kuņos skaidri runā rūgtums un pilsoņa atbildības sajūta tādēļ, ka tiklab Skalbe, kā Blanks bija asi notikumam vērotāji, kuņiem laikam neviens negribēs pierakstīt blakus nolūku, — ka viss, kas šē teikts, teikts un izrunāts no politiskiem sāncenšiem. Kārlis Skalbe bija rakstnieks un vēlējās tās palikt, Ernests Blanks bija publicists, kas pildīja savu atbildīgu avižnieka un publicista pienākumu.

Tā tad politiskie apstākļi jau ap 1928. gadu bija ļauni. Un mēs zinām, ka tie gadgadā palika vēl ļaunāki, un atskanēja latviešu jaunatnes un visas latviešu inteligences protests.

Kas tādos apstākļos bija darāms? Viens ceļš bija — rīkot apvērsumu, otrs — likumīgiem līdzekļiem labot radušos apstākļus.

Kā zināms, notika pirmais. Latviešu demokrātija ar 1934. g. 15. maija apvērsumu saņēma smagu triecienu. Pilsoniskajām brīvībām un demokrātiskai sadzīves iekārtai bija jādod vieta autoritāтивam režīmam, kas pakāpeniski nosliecās uz totālitaru valsts iekārtu un diktatūru. Sākumā solītā valsts satversmes pārstrādāšana izpalika. Parlamenta vietā izveidoja valsts varas diriģētu kameru sistēmu. Valsts saimniecības politika sāka ievērot valsts kapitālisma gultnē. Kultūras politiku kontrolēja savukārt valsts. Akadēmisko brīvību ierobežoja. Tiesa pazaudēja savu neatkarību. Jaunatni mērķtiecīgi noskaņoja pret demokrātiju, un viens no primitīvākajiem veidiem kā to izdarīt, bija apgalvot, ka demokrātiskā iekārtā neviens par neko neatbildot, kamēr

vienai personai stāvēt priekšgalā un visu nosakot, tā atbild. [9].

Esam piedzīvojuši vēlākajos gados, ka tā jaunatne, kas izauga šādā gaisotnē, kļuvusi agresīvi naidīga latviešu demokrātijai.

Ciņā par Latvijas demokrātiskas valsts atjaunotni esam vēl uzdūrušies grūtībām, ka mums rietumu demokrātijās jānopūlas ar dažnedažādi izkonstruētiem argumentiem attaisnot Latvijas demokrātiskās iekārtas nojaukšanu, lai neuzdurtos pārmetumam, ka mēs savai valsts dzīvei un neatkarībai vispār nebijām vēl nobrieduši. Vēl smagāks kļūst jautājums, cīnoties tieši šinī brīdī pret svešu diktātūru, kur paši bijām apmainījuši demokrātijā pret diktātūru. Visās savās argumentācijās, ar kuņām tagad izejam svešu tautu pagalmā, mums kaut kādi jāstāstostas, vismaz jātaisnojas.

Zināmu nestabilitāti un politiskas kļūmes var piedzīvot katra politika. Mēs redzam, ka to piedzīvojušas lielas nācijas ar vecām demokrātiskām tradīcijām. Tādēļ varētu ar to samierināties, ka arī mums bijis jāizslimo savas politiskās bērnu slimības un jāpārvar krīzes.

Vēl arvien paliek tikai jautājums, — vai esam šādu krīzi īsti pārvarējuši. Pazīmes rāda, ka ne pilnā mērā. Ļaudis, kas nav parādūši pārāk piepūlēt savas smadzenes un nemaz negrib orientēties politiskajos notikumos, turpina dzīvot t. s. p ē c i n e r c e s. Ir arī tādu, kas vēl

arvien mēģina oportūni izmantot sev par labu iespējas, kas nebūt nekalpo demokrātijai, nedz spēj apmierināt tiesisku apziņu. Vēl jaunāk, ja šādi ļaudis pielieto dažādus trikus sabiedrības maldināšanai un uzskatu sakroplošanai, mēģinot visu nopelt, kam sakars ar demokrātijā un tiesību valsts ideju, sparīgi nodoties pretdemokrātiskas koncepcijas slavināšanai. Tieši viņi ir tie, kas turpina graut mūsu valsts un sadzīves pamatus, izvēloties par saviem upuriem tos, kas b o n a f i d e tie viņu izklāstam, jo apmēram tādā pat garā tie kādreiz skoloti un audzināti autoritātīvā režīma skolā.

Mēs dzīvojam tagad par laimi tādā sabiedriskā iekārtā, kas respektē un liek respektēt otra cilvēka uzskatus, vienalga, vai tie ir politiska, reliģiska, estētiska vai tml. rakstura, un tomēr mums vienā vai otrā gadījumā nepatīk. Liberāli demokrātiskie sadzīves paradumi un tolerance turklāt paveļ plaši vērtus individuāliem uzskatiem un dzīves ziņai dažādos veidos. Tādēļ arī apskatāmā jautājumā negribam vairāk kā tikai brīvu domu izmaiņu. Jā, piemēram, šodien ir mūsu vidū cilvēki, kas domā, ka demokrācija latviešu tautai neder un, ka latvieši līdzīgi krievu tautai parādūši dzīvot tikai zem pātagas, tad arī tiem ļausim runāt un mūs pārliecināt. Bet, tādēļ mēs, kas domājam citādi, neierausimies sevī un neklusēsim. Gluži otrādi, ja mums pat liktos, ka jau tagad jāceļ grodi jaunai, labākai un cilvēka cienīgākai

Latvijas demokrātiskās republikas nodibināšanās bija notikums, kas sajūsmā aizrāva visu latviešu jaunatni.

Uzņēmumā redzami jaunieši 1921. g. 26. janvāra manifestācijā Rīgā, Latvijas de jure atzīšanas dienā

sadzīves iekārtai, vai vismaz ideoloģijai, tad palīdzēsim to celt un veidot, jo tas ir darbs, kas prasa gadus, prasa pieradumu un pastāvīgu dinamiku gan sevis veidošanā, gan sadzīves attiecību nostiprināšanā.

Demokratijas pamatprincipos un to pielāgošanai latviešu iedabai var tikai ieauģt un tos tomēr nevar uzspiest.

Glūži tāpat to uztvērušas katrs savā gadījumā citas tautas. Vulģāri izsakoties, kopš gadsimtiem pastāv savi demokratijas standarti. Tos var burtiski atdarināt, — kaut kas derēs, kaut kas ne. Pavisam drastiski tas tagad parādās t. s. mazattīstītajās zemēs, kas naktis laikā pārvēršas no kolonijas patstāvīgā valstī. Nav citas izejas, kā jāņem ko gatavu un jārauga par varēm sev piemērot.

Vai ar mūsu tautu 1918. gadā nebija glūži tāpat?

Nē. Par laimi aiz mums jau atradās pogaŗš attīstības solis. Kārlis Skālbē, kas gan spiests atzīt, ka latviešu vecākās paaudzes demokratisko inteligenci audzinājis „neauglīgais sociālisms no krievu skolas“, tūliņ piebilst, ka „mūsu demokratijai ir vecākas un skaistākas tradīcijas nekā sociāldemokratijai, kuŗai vēl visi klibo pakaļ. Pieminiet Juri Alunānu, Kasparu Biezbārdi, Krišjāni Baronu“. [10]. Un šo mūsu pirmo demokratijas nostiprinātāju rindās vēl katrā ziņā minams Kr. Valdemārs, Kronvaldu Atis, Vilis Olavs, Jānis Kreicbergs, Jānis Čakste, Miķelis Valters, Voldemārs Zāmuēlis u. c.

Savos agrīnos demokratiskajos centienos mēs stāvējām visai tuvu somiem un mācījamies krietni daudz no šveiciešiem.

Tādēļ radot savu valsti, nononācām neziņā, bet skaidri apzinājamies, kādai jākjūst mūsu pašu valsts politiskai iekārtai. Vismaz tai latviešu paaudzei, kas cēla spāres Latvijas republikai, bija absolūti skaidrs, ka tai jānāk ar demokratisku sadzīves iekārtu, ar vispilnīgāko tiesību nodrošinājumu atsevišķajam pilsonim. Mūsu tautas apziņā bija nostiprinājušies sociālētiski un tiesiski priekšstati, kas tīri dabiskā ceļā noveda pie demokratisks valsts.

Un kaut arī mums trūka tādu politisku iestādījumu kā somiem (autonomija un landtāgs), un šveiciešim (kan-

toni un to federatīvā apvienība), kas pieradināja atsevišķu pilsoni pie līdzdarbības savas tautas likteņa kārtošanā, tad zināma skola arī mums bija mūsu lauku un pilsētu pašvaldības, organizācijas un kooperatīvā kustība. Pat ar dažu partiju dibināšanu bijām jau ceļā uz organizētas gribas ievirzi plašāku nodomu īstenošanai. Tam visam pievienojās garīgā rosme, kas apstrāvoja mūsu inteligenci un tautas domas izteicējus. Tas ļāva latviešiem sevi apzināties šī gadsimta sākumā par nāciju.

Latviešu nācija, saprotot ar to politiski nobriedušu tautas kopību, faktiski izaugusi no demokratijas domas. Tā to satvērusi jau vairāk kā pirms simts gadiem un kļuvusi ar to savā tālākajā izaugsmē stipra.

Demokratijā tādēļ mums ir pamats, uz kuŗa mēs visdrošāk spējam stāvēt. Tā jau mums mūsu tautas mūžā devusi daudz. Kaut arī tagad viena liela latviešu tautas daļa atrodas trimdā un it kā primāri saaug ar patvēruma zemju demokratisko ideoloģiju un sadzīves iekārtu, tā spēj turpināt augt un attīstīties pati savā jomā. Tāpat par latviešu tautu padomju diktatūras žņaugos vēl varam teikt, ka tā savā kodolā turpina tiekties pēc brīvības un suverēnitātes tiesībām, atzīstot vienīgi tiesību valsti. Demokratija un tiesības ir mūsu garīgās satversmes daļa. Demokratija dod mums ieročus rokā, ar kuŗiem vispār varam vēl atģūt reiz to, ko patlaban esam zaudējuši.

AVOTI:

- [1] Voldemārs Alksnis, Demokratijas krīze. Sk. Latviešu Juristu Raksti, 1963. g. 7/8 nr., 16.—20.
- [2] Citāts ņemts no Kr. Straumes piezīmēm rokrakstā. Jāņa Kreicberga arģivs. Sk. arī U! 5. nr. 10. lp.
- [3] Dr. M. Valters, Das Verbrechen gegen die Baltischen Staaten, 220.
- [4] Kārlis Dišlers žurnālā Tautas Tiesības, 1927. g. 15. janv. 2. nr., 35.
- [5] Latviešu Konversācijas vārdnīca, 11. sēj., 21 000.—21 001. sleja.
- [6] A. Klīves runa Tautas Padomes 1919. g. 11. augusta sēdē. Sk. Tautas Padomes protokolus, 138.
- [7] Kārlis Skālbē, Austrums, 1928. g. 7. nr.
- [8] Citēts pēc E. Brasģiņa: Latvija, viņas dzīve un darbs, 193.
- [9] M. Bukģs, Atmiņas un atģiņas, žurnālā Dzeīve, 1963. g. 61. nr., 21.
- [10] Kārlis Skālbē, Mazās piezīmes. Kopoti raksti, 59.

Komūnisms un latviešu tauta

1. Revolūcionārā teorija un politiskie novirzieni

Latviešu tautas sabiedriski politiskajos centienos un strāvojumos komunistiem līdz 1917. gada sākumam piekrita nenozīmīga loma. Tas nozīmē, ka vairāk kā piecdesmit gadu laikā, ko ievadīja tautas atmodas laikmets un kas lika darboties divi paaudzēm, tie nav parādījuši sevi par vērā ņemamu faktoru. Pat 1905. gada revolūcijā, kas nāca ar tādiem radikāliem strāvojumiem un cīņām, kas satricināja visus mūsu sadzīves pamatus, viņi nebija klāt. Redzamākais latviešu komunistu vadonis Pēteris Stučka pieslējās boļševikiem tikai 1907. gadā, kad pārcēlās uz dzīvi Pēterburgā. Tur, kā savās atmiņās piemin 1905. g. revolūcionārs Fēlikss Cielēns, viņš kļuvis par salonboļševiku, t. i. tādu, kas atzina gan boļševiku revolūcionāro teoriju, bet revolūcionārajā darbā nepiedalījās. [1] Latvijas Saeimas komunistu frakcijas līderis Linards Laicēns, kas 1928. g. vēlēšanās izgāja ar t. s. kreisās strādniecības un darba zemniecības sarakstu, pats vēlāk liecināja: „1917. gada vasarā es savā politiskajā attīstībā nogāju līdz boļševismam“. [2] Pirms tam Laicēns bija pazīstams kā labs demokrats un pilsoniska virziena rakstnieks. Kad 1906. g. augustā, tā tad pēc tikko satriektās revolūcijas, latviešu komunisti „noformējās kā virziens“, to pārstāvji bija Jānis Lencmanis, Roberts Endrups un Maija Eliase, kuŗi toreiz vēl nodarbojās ar vēlākā lielnieku vadoņa Viļa Dērmāņa sīvu apkaŗošanu, jo pēdējais vēl skaitījās par mazinieku. Jau redzamāku lomu latviešu lielnieki ieguva sociāldemokratu apvienotajā kongresā 1914. g. Briselē, kur kā redzami to pārstāvji piepulcējās Jānis Bērziņš-Ziemeļis un Roberts Eiche, bet tam ar latviešu tautas politiskajiem centieniem nebija nekāda sakara.

Kā 1907. g. sociāldemokratu kongresā Londonā, tā Prāgas un Briseles kongresos, latviešu komunisti parādīja sevi tikai par paklausīgiem Ļeņina neierobežoto varas tieksmju atbalstītājiem. Ļeņina toreizējie panākumi bija atkarīgi no poļu un latviešu sociāldemokrātijas pārstāvju nostājas [3] un prāva daļa to tiešām pārsedlojās lielnieku pusē. Vērtējot lietas vēlākajā perspektīvā varam, varbūt, pat teikt, ka latviešu komunistu loma šinīs varas nostiprināšanas starpcēlienās nebija

mazāks pakalpojums boļševismam, nekā sarkano strēlnieku loma aktobra revolūcijas laikā.

Tomēr viss tas kalpoja tikai boļševistiskajai Krievijai. Ja šī latviešu komunistu aktivitāte lika palēnām grīļoties arī apvienotajai sociāldemokrātijas organizācijai pašu zemē, tad tam visam bija iekšējs kopējas partijas pretišķību raksturs [4] un latviešu tautā tas vēl neatbalsojās. Un par lielnieciskā novirziena izveidošanos redzams komunistu aģitators kopš 1912. gada, A. Dižbite, izsakās, ka „tas bija sarežģīts augšanas process, kas noritēja V. I. Ļeņina un boļševiku partijas vadībā. [5]

2. Vai var runāt par „latviešu boļševismu“?

Pilnīgi jauna situācija radās 1917. gadā. Krievijas cāram Nikolajam II atsakoties no troņa un kara radītām grūtībām pieaugot, Ļeņins atrada sev jaunu, pateicīgu izejpozīciju. Kaut arī viņa piekritēju skaits visā Krievijā bija mazākumā, tas centās sagrābt varu ar mērķtiecīgu politisku aktivitāti un diversiju. Cīņā dēļ varās lielniekiem daudz palīdzēja t. s. strādnieku un zaldātu padomes. Latvijā tās sāka dibināties 1917. gadā neokupētās teritorijas daļā. Sākumā tās vēl neatradās pilnīgi lielnieku rokās, kas sakāms arī par Vidzemes Pagaidu Zemes padomi.

Daugavpilī 1917. g. ziemā stāvēja vēl Krievijas armija, kuŗā manāmu rosību parādīja komunisti. Kaut arī tie uzdūrās pretestībai, tad šē stacionētās armijas vienībās tomēr nodibinājās boļševiku komitejas, kas uzturēja sakarus ar Maskavu. [6] Arī par ziemeļnieku grupu ģenerālis Ezeriņš liecina, ka amatos bija daži tādi virsnieki, kas jau 1917. gadā strēlniekus vadīja uz lielniecismu. [7] Bez tam sevišķu rosību parādīja aģitatori Nachimsons, Daniševskis un citi lielnieku ideologi. Armijas demoralizācija, ko latviešu strēlniekos bija veicinājusi krievu augstāko virsnieku neatbildīgā rīcība kaujās, radīja šai aģitācijai izdevīgus priekšnoteikumus.

Šinī laikā latviešu komunistiem nācās jau sadurties ar Latvijas politiskās autonomijas prasību. Par to 1917. gadā izteicās visi redzamākie latviešu pārstāvji. Arī komunisti ņēma vārdu šinī jautājumā, tikai ar negatīvu noslieci. Jūlijs Daniševskis, kam 1919. gadā pie-

krita redzama vieta Stučkas valdībā, nosauca Latvijas autonomiju par „cauru zeķi“. Ne mazāk redzams lielnieks, Oto Kārklīņš, 1917. g. 23. oktobrī izteica komunistu partijas viedokli šādi: „Mēs, boļševiki un internacionālisti, negribam nekādu nacionālu autonomiju, bet aizstāvam tikai savas šķiras intereses, vienalga, kas dzīvo Latvijā — latvieši, krievi, ebreji vai samojeđi“. [8] Tas pilnīgi saskanēja ar Stučkas jau 19. aprīlī latviešu komunistu konferencē Maskavā izteikto „pārlicību par mazās, patstāvīgās Latvijas valsts dibināšanas nederīgumu“. [9] Pat kultūras autonomiju viņš atzina par lieku. Iebilzdams pret Tērbatas latviešu skolotāju kongresa nozīmīgajiem lēmumiem kultūrpolitiskajos jautājumos, Stučka uzsvēra, ka viņš neredzot ne mazākās vajadzības pēc īpašas latviskas augstskolas. [10] Šāda viņa nostāja likās dīvaina, kur tas bija latviešu studentu biedrības „Zemgalijs“ vecbiedrs. Kaut arī tā bija kreiso studentu apvienība, tad tomēr tā bij izveidojusies pēc nacionālā principa. [11]

Kā Stučka, tā Daniševskis nostājās konsekventi pret Latvijas atdalīšanos no Krievijas. Ja arī citos jautājumos tie vēl bija gatavi piekāpties, tad latviešu tautas piederībā Krievijai tie bija un palika nelokāmi. [12]

Viens cits ciets rieksts bija agrārie apstākļi Latvijā un zemes došana bezzemniekiem.

Stučkas tezes agrārjautājumā iespiestas Sociāldemokrāta 1917. g. 23. maija 26. nr., kā arī īpašā brošūrā „Piezīmes par agrāro jautājumu“. Viņš uzsvēra: „Zemes izdališana nav politiski progresīvs solis, jo tas neglābj sīkos zemniekus no nabadzības, bet gan atrauj tos iz ciņas rindām“. [13] Par spīti šādai savai doktrinārai nostājai, Stučka tomēr pielaida taktisku iemeslu dēļ lauku īpašumu nodošanu privātīpašumā, kaut arī tikai pārejas laikam. Acīmredzot šo ieteikumu paturēja vērā Maskava 1940./41. padomju režīma gadā, radot t. s. 10-hektarniekus, kā arī pēc 1944. gada līdz lielajai lauku īpašumu piespiedu kolektīvizācijai 1949. gadā.

Kā redzams, latviešu komunistu vadoņiem 1917. gadā un pirms tam bija sava koncepcija galvenajos nacionāli politiskajos un mūsu sadzīves jautājumos. Toreiz tie neatsaucās ik uz soļa uz Leņina uzskatiem, bet pauda labu daļu savus patstāvīgos uzskatus. Lielu patstāvību Latvijas agrāro jautājumu nokārtošanā pauda arī Fricis Roziņš - Āzis, un saglabādams daudz maz veselu prātu, viņš pat piecos Stučkas valdišanas mēnešos 1919. gadā mēģināja novērst vislielākās aēgārnības zemes jautājumā. Šo faktu der paturēt vērā, apvērtējot vēlākos padomju režīmus Latvijā.

Tādēļ rodas jautājums, vai nav pamatots vācu mācītāja V. Grīnera apgalvojums, ka var runāt par īpašu „latviešu boļševismu“. Šis parādības iztirzājumam viņš 1919. gadā veltīja prāvu brošūru, kas iznāca

vācu Kulturlīgas apgādā Berlinē. [14] Kauču arī šis grāmatīņas autoru toreiz vēl turēja pilnīgi savā varā pārdzīvotais lielnieku terrors un nāves draudi, kādos tas Rīgas centrālcietumā atradies, taču viņš pūlas tautu psiholoģijas, kā arī ideoloģiskā un vēsturiskā skatījumā atrast iezīmes patstāvīgam „latviešu boļševismam“. Grīnera uzstādītās tezes tomēr nepārlicina, jo uz mata tādi pat revolūcijas un padomju režīma simptomi, kādus viņš grib izskaidrot ar latviešu strādnieku un bezzemnieku psihi, atkārtoties savukārt plašajā Krievijā un citās zemēs, kur komunisti ieguvuši varu. Arī viņa teze, ka „latviešu komūnisms ir noteikti pretvāciska kustība“, izskaidrojams ne viņa aspektā, bet paturot vērā vēsturiskās norises Latvijā pirms valsts neatkarības laika.

Latviešu komūnisti vērtēja gan sevi par pasaules revolūcijas priekšposteni un padomju režīma nodibināšanā Latvijā saskatīja vēsturisku misiju pavērt ceļu boļševisma iekarojumiem Eiropā. [15] Deklarātīvi to pauda Cīņa jau 1917. g. 26. maijā, pārceļoties no Pēterpils uz Rīgu. Tā aicināja „turpināt cīņu par revolūcijas iekarojumu nostiprināšanu un tālāk attīstīšanu, par mieru, pret kaņu, par pasaules revolūcijas sagatavošanu, lai visu zemju proletāriešu cīņa pret visu zemju kapitālistiem glābtu cilvēci no posta un galīgas izvirtības.“

Citiem vārdiem to pasaka Pēteris Stučka: „Mēs Latvijā darbos izvedīsim to, ko līdz šim propagandējām savā programmā, un, ja no mums prasis, ko mēs darām apvienotajā darbā Latvijā, tad vēsture atbildēs: „Šeit stāvam mēs uz vakts par visu cilvēci“. [16]

Ja arī latviešu komūnistu vadoņi savus mērķus un nodomus skaidri apzīmēja, tad latviešu tautā tie toreiz nerādīja pat bālu priekšstatu. Vēl 1919. gada beigās dzirdēja pat bijušos latviešu sarkanarmiešus sakām: „Mēs esam lielnieki, bet ne komūnisti“. [17] Ideoloģiskajos un politiskos jautājumos valdīja pilnīgs jucekļis. Revolūcijas stichija un „norēķināšanās ar pagātni“ bija daudzus aizrāvusi sev līdzī, bet jautājumā, kas isti jāsaprot ar lielnieku sludināto teoriju un praksi, plašākajos tautas slāņos valdīja neskaidrība, pat neziņa un kūtrums to izprast. Tikai nacionāli noskaņotajā inteliģencē un tanī mūsu akadēmiskās jaunatnes daļā, kas pulcējās korporācijās [18], nepastāvēja greizi ieskati par komūnismu, un kā to rādīja vēlākās brīvības cīņas, latviešu patriotiskā jaunatne uzsāka visnelabvēlīgākajos apstākļos izšķirīgu cīņu pret padomju varu. Un „ciņas Kurzemē starp lielniekiem un mūsu nacionālo kapa spēku“, kā liecina Bolšteins, „nebija tik daudz sacensība starp diviem naidīgiem bruņotiem spēkiem, kā cīņa starp nacionālās valsts neatkarības ideju un trešās internacionāles lozungiem“. [19]

3. Komūnisti nostājas pret Latvijas valsti un tautas suverēnitāti

Vēl vairāk kā pret autonomiju, latviešu komunistu partija nostājās pret Latvijas valsti. Latvijas valsts dibināšana neatbilda lielnieku marksistiskajai apziņai. Kamēr igauņi, kā to konstatē Stučka savās atmiņās, jau Brestļitovskas pamiera sarunu laikā bija jau izšķīrušies par patstāvīgas republikas dibināšanu, Latvijas Komunistu partijas centrālkomiteja Maskavā šādu atrisinājumu noraidīja. Latvijas valsts dibināšanu tā uzskatīja par „nejēdzību“, jo Latvija, pēc Stučkas domām, nedrīkstētu atšķirties no Krievijas. [20]

Gluži jaunu situāciju radīja Latvijas valsts proklamācija 1918. g. 18. novembrī. Šinī aktā apvienojās visi demokratiskie novirzieni. Nodibinājās Tautas Padome, kas bija Latvijas valsts priekšparlaments līdz Satversmes Sapulces sasaukšanai. To aizkavēja sarkanarmijas daļu atrašanās vienā Latgales stūrī.

Kāda bija latviešu komunistu nostāja pret šo notikumu?

Protams, negatīva. Doktrinārajiem iebildumiem, kurus jau minējām, pienāca tagad klāt jaunas politiskas deklarācijas un lēmumi. To teksti tagad pieietami Latvijas KP CK partijas vēstures institūta izdotajā dokumentu un materiālu krājumā „Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā“ [21]. Sevišķa nozīme apskatāmā jautājumā ir dokumentiem nr. 65, 66, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 90, 91, 96, 97, 98, 100—105 un 109.

1918. g. 17. novembrī, kad pagrīdes komunisti uzzināja par Tautas Padomes dibināšanas nodomiem, tie Spartaka spiestuvē iespieda 15 000 eks. uzsaukumu, kas nobeidzās saukļiem: „Nost kontrrevolucionāro Latvijas „Tautas padomi!“ Lai dzīvo Latvijas strādnieku un bezzemnieku padomes! Nost Latvijas valsti! Lai dzīvo Padomju Latvija Krievijas Sociālistiskajā federatīvajā Padomju republikā!“ Pāris dienas vēlāk izstrādātajās rezolūcijās vēl precizēts, ka Latvijai jāietelp Krievijas Soc. Fed. padomju republikā. Turpretim: „Latvijas proletāriāts atmet Latvijas patstāvību, kāds arī nebūtu tās politiskais veids — ūnija ar monarchiju, konstitucionālā monarchija vai arī republika, jo visos šais gadījumos, pastāvot kaimiņos imperiālistiskām valstīm, tā pārvēršas par vergu zemi, kuņā Latvijas buržuazija izvērstos par kundzeni pie imperiālistu atbalsta... Buržuazijas nacionālisms un tieksmes pēc Latvijas patstāvības uzskatāmas par viņas sevišķu veidu un līdzekli pret Latvijas proletāriātu... Mēs atmetam buržuazijas tiesības lemt par Latvijas likteni, atmetam līdz ar to tautas pašnoteikšanās tiesības un uzskatām, ka vienīgi ražīgā darba strād-

nieki un strādnieces var lemt par Latviju, jo tikai viņi ir viņas veidotāji un bagātību ražotāji. Bet strādnieku šķiras pašnoteikšanās var norisināties vienīgi nesaudzīgā šķiru cīņā un šķiru kaņā pret buržuaziju. Šai pilsoņu kaņā Latvijas proletāriāts izcīnīs arī iespēju apvienot Latviju ar Krievijas Sociālistisko Federatīvo Padomju republiku.“ [22]

Tautas Padome kā valststiesiska institūcija sāka nostiprināties, kas uztrauca komunistus. Tie tādēļ kādā savā 24. novembra protesta rezolūcijā paziņo, ka stādot Tautas Padomei pretim savu „Strādnieku padomi“ un tikai tā varēšot lemt par Latvijas likteni. Šinī paziņojumā par tādas padomes dibināšanu saskatāma zināma notikumu sinhronizācija ar Ļeņina nodomiem. Kā redzams no V. I. Ļeņina 1918. g. 29. novembra telegrammas sarkanarmijas virspavēlniekam Serpuchovā, tad padomju diktātoram tanī brīdī rūpēja šādu reģionālu padomju nodibināšana, jo tām, kā viņš uzsvē, „ir tā labā īpašība, ka tas atņem iespēju Ukrainas, Lietuvas, Latvijas un Igaunijas šovinistiem uzlūkot mūsu kaņaspēka daļu virzīšanos par okupāciju un rada labvēlīgu atmosfairu mūsu kaņaspēka tālākajai kustībai. Bez šī apstākļa mūsu kaņaspēks okupētajos apgabalos būtu nostādīts neiespējamā stāvoklī un iedzīvotāji nesapemtu to kā atbrīvotāju. Ņemot to vērā, lūdzam dot atbilstošu kaņaspēka daļu komandējošam sastāvam norādījumu, lai mūsu kaņaspēks visādi atbalstītu Latvijas, Igaunijas, Ukrainas un Lietuvas pagaidu Padomju valdības, bet, protams, tikai Padomju valdības“. [23]

Kā redzams, tad Ļeņinam bija jāmeklē ceļš zaudēto teritoriju atgūšanai un vienīgo ceļu tas saskatīja „padomju valdību“ radīšanā. Stučka vispār nebija domājis par kādu Latvijas valsti un valdību. Tam pat kremta, ka Ļeņins spieda ķerties pie tāda līdzekļa. Zīmīgi ir viņa vārdi šinī sakarībā: „Un tomēr mums bija jāpieņem šī prasība un jānodibina neatkarīga padomju Latvija“. [24]

Kur isti Padomju Latvijas valdība 1918. gada beigās radās, tas redzams no komunistu funkcionāra J. Šilfa-Jaunzemja vēstules LSD CK Krievijas birojam. Viņš nepacietīgi tam prasa: „Kā sastāv ar mūsu valdības proklamēšanu? Kamdēļ mums nekas netiek ziņots?“ [25]

1918. g. 17. decembrī Stučka, Daniševskis un Lenemānis izsludina Maskavā Latvijas strādnieku, bezzemnieku un strēlnieku padomju valdības manifestu, ar kuņū paziņo, ka no šīs dienas valsts vara Latvijā ir no jauna Padomju valdības rokās. [26]

Šim latviešu komunistu manifestam seko uz pēdām Krievijas Soc. Fed. padomju republikas dekrēts par Padomju Latvijas neatkarības atzīšanu. To 1918. g. 22. dec. parakstīja V. Uljanovs-Ļeņins. [27]

Bijētēnā, ko padomju kaņā komiteja publicē 1919. g. 3. janvārī, t. i. tanī dienā, kad Rīga atrodas sarkanarmi-

jas pulku varā, norādīts par šīs pilsētas strādnieku it kā sacelšanos, lai gan kreisi noskaņotie elementi uzsāka rosiņu tikai padomju varas aizsardzībā. Tā tad priekšstatu par „tautas brīvas gribas izpausmi“ Ļeņinam neizdevās Latvijā radīt. Palika pāri tikai militāra agresija un okupācija.

Varas sagrābšanu intervencijas ceļā, kas notika 1919. gada sākumā, kā neapšaubamu faktu atzinuši kā padomju oficiozi, tā Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas vēstures institūti. [28]

Ar Rīgas ieņemšanu 1919. g. 3. janvārī, nostiprinājās pamati padomju diktatūrai. Latvijas neatkarīgā valsts, kas nodrošināja latviešu tautas suverēnitāti, bija gandrīz bezizejas stāvoklī. Latviešu tauta bija gan ar valsts proklamācijas aktu izmantojusi savas pašnoteikšanās tiesības, bet nespēja sešu nedēļu laikā, līdz padomju bruņoto spēku iebrukumam, nostiprināties. Pašnoteikšanās tiesības lielnieki noliedza, tā vietā izvirzot šķiru cīņas principus. Jau 1918. g. sākumā Ziemeļkrievijā izdots latviešu laikraksts „Komūnists“ apzīmēja Vilsona 14 punktus pašnoteikšanās tiesību jautājumā par „laupītāju morāli“, kas tikai sedzoties aiz „brīvības“ un „cilvēcības“ aizsega, īstenībā iemiesojot rietumu valstu imperiālismu. [29]

Stučkas valdības pieci mēneši atnesa latviešu tautai smagu postu. Par to radusies diezgan plaša literatūra un tādēļ pie tā atsevišķi neapstāsimies. [30] Bet arī pēc lielnieku padzišanas, tie mēģināja no jauna iznīcināt Latvijas demokrātisko iekārtu un valsts patstāvību.

Ārlietu ministrs Zīgrīds Meierovics nolāsīja Tautas Padomes 1920. g. 10. marta sēdē kādu zīmīgu pierādījumu, ko bija devis kāds illegālās komūnistu partijas priekšstāvis. Tā slepenajā vēstulē bija teikts: „Proletāriāta šķiras interesēs nav Latvijas valsts nodibināšana. Šīs intereses aizstāv vienīgi internacionālisms, tamdēļ strādnieki ir vedami cīņā pret buržuaziju, uzturot sakarus ar Krieviju un Vāciju; jāsagatavo Latvijā buržuaziskās iekārtas gāšana...“ [31]

Stučkas valdība pati savas darbības izbeigšanu paziņoja 1920. g. 13. janvārī.

Vēl noskaidrojams Latvijas komūnistiskās partijas stāvoklis.

Līdz 1919. g. februāra beigām latviešu komūnisti turpināja lietot vēsturisko Latvijas sociāldemokrātijas apzīmējumu, lai gan jau 1918. g. 17. jūnijā latviešu sociāldemokrāti, t. s. maziņieki, no tās bija atšķīrušies un izveidojuši savu partiju bez komūnistiem. 1919. gadā no 1. līdz 6. martam, sanākdami Rīgā plašā kongresā, kas tika apzīmēts par LKP VI kongresu, Stučkas vadītie lielnieki nolēma nodibināt Latvijas Komūnistisko partiju kā Krievijas KP sastāvdaļu. [32] Ar to tie no jauna

apliecināja savu atkarību no Krievijas un Ļeņina. Pēc LKP statūtiem tā bija teritoriāla organizācija. Tādēļ arī saprotams, ka pēc lielnieku padzišanas no Latvijas, tiem nekas cits neatlika kā nomināli apzīmēt sevi par patstāvīgu, no Krievijas Komūnistu (boļševiku) partijas neatkarīgu organizāciju. Kaut arī tā bija fikcija, tas atviegloja Maskavai vest ar Latvijas valdību miera sarunas un šai autonomai, vai kā padomju vēsturnieks Drīzulis saka „patstāvīgai buržuaziskās Latvijas proletāriāta partijai“ [33] ļāva turpināt darbību jaunajos apstākļos. Neatkarīgajā Latvijā tā bija pazīstama kā pagrīdes partija.

4. Komūnistu partijas noriets Latvijas valsts neatkarības laikā

Latvijas teritorijas atbrīvošanai no sarkanarmijas sekoja Stučkas valdības 1920. g. 13. janvāra paziņojums par savas „varas nolikšanu Latvijas komūnistu partijas rokās“. Tas nebija saprotams tikai organizatoriskajā nozīmē, bet daudz dziļākā nozīmē, — latviešu lielnieki neatteicās no suverēnitātes saglabāšanas padomju varai nākotnē. Autentiskajā tekstā teikts: „Latvijas Padomju valdība nodod ar šo jaunajai Latvijas Komūnistiskās partijas Centrālkomitejai savas varas funkcijas pilnā mērā līdz jaunam Latvijas Komūnistiskās partijas un līdz nākošajam Latvijas Padomju kongresam. Līdz tam laikam Latvijas Komūnistiskās partijas Centrālkomiteja ir vienīgā suverēnā vara Latvijā uz ciešiem revolūcijas likuma pamatiem“. [34] Kaut arī šis ir samocīts juridisks formulējums, tas skaidri pateica, ka komūnistu vēl arvien tiko pēc varas Latvijā.

Bez illegālās vadības Latvijai, jau 1920. gadā nodibināja LKP CK Krievijas biroju no pieciem locekļiem. Iestājoties 3. internacionālē, nodibināja vēl LKP CK Ārzemju biroju. Šis birojs pazīstams vairāk ar *L a t s e k c i j a s* vārdu. Līdz 1937. g. lielajai tīrīšanas akcijai Krievijā, tā attīstīja visai rosīgu darbību nevien politiskajā, bet arī literatūras laukā. Tās apgāds „Prometejs“ izdeva veselu virkni latviešu padomju rakstnieku darbu, kā arī žurnālu *C i ņ a s B i e d r s*. Maskavā sagatavoja arī propagandistus un aģentus komūnistiskai propagandai Latvijā. [35] Pirms 1940. gada Latvijas KP vadība atradās pilnīgi Maskavā skolotu nelegālistu rokās. Tie bija Pad. Krievijas pilsoņi. Tāds bija arī Jānis Kalnbērziņš, kuŗu pēc Latvijas okupācijas Maskava izraudzīja par LKP 1. sekretāru, kā arī pārējie redzamākie latviešu komūnistu funkcionāri.

Latviešu komūnistu iespaids Latvijas divdesmitdivos neatkarības gados bija niecīgs. To skaits nepārtraukti samazinājās un 1940. gadā, kad sarkanarmija ielauzās Latvijā, kopskaits bija saņucis uz 230. [36]

Kā rādīja Saeimas 1928. un 1931. g. vēlēšanas, kuŗās komunisti izgāja ar savu maskēto sarakstu, arī viņu piekritēju skaits nebija prāvs. 3. Saeimas vēlēšanās tie ieguva 52.100, bet 4. Saeimas vēlēšanās 61.272 (pieskaitot vēl otra maskēta saraksta balsis — 69.650). Šos sarakstus atbalstīja t. s. kreisie arodnieki, virkne maskētu „kultūras organizāciju“ un paprāvs mazākumtautību slānis, kuŗā pulcējās kā krievi, tā žīdi, [37] tomēr nekādus izcilākus panākumus tie neguva. Neskatoties uz saviem niecīgajiem panākumiem, komunisti piedalījās līdzīgā veidā arī pilsētu domju vēlēšanās. Tikai dažās provinces pilsētīņās ar kuplāku svešautiešu skaitu tiem izdevās laiku pa laikam iegūt lielāku skaitu mandātu.

LKP pievērsa galveno vērību streiku un bezdarbnieku demonstrāciju rīkošanā. Tā kā šī partija bija pret valsts uzbūves darbu, tad arī Saeimā un pilsētu domēs tās darbošanās aprobežojās ar obstrukciju, turot tukšas, demagoģiskas runas, vai arī ierosinot pārspilētas strādnieku algu prasības. Saeimas frakcija, sedzoties aiz deputātu immunitātes tiesībām, tiem noderēja partijas konspiratīvās darbības segšanai. Komunistu deputāti parakstīja legālos savas partijas izdevumus (tādi pastāvēja) kā atbildīgie redaktori un to dzīvokļos glabājās pagrīdes literātūra vai konfiskācijai nolemtie laikraksti un skrejlapas.

Latvijas universitātē un citās augstākajās mācības iestādēs tiem trūka piekritēju.

Par dažādiem likumu pārkāpumiem komunistus Latvijas neatkarības laikā sauca pie atbildības. Viņu apsūdzības lietas izsprieda tiesa. Apcietināto atbalstīšanai darbojās t. s. „Sarkanā palīdzība“.

5. LKP kā lielkrievu imperiālisma nostiprinātāja Latvijā

Latvijas okupācijā 1940. g. jūnijā Latvijas Komunistu partijai nepiekrīta nekāda loma. Pēc ultimāta iesniegšanas Latvijas valdībai, varu pārņēma Maskava un šim nolūkam atsūtīja uz Latviju ipašu emisāru A. V. Višinski, kas bija toreiz ārlietu komisāra 1. vietnieks. Tas rīkojās patstāvīgi un izpildīja tikai Maskavas instrukcijas. Toreizējo Latvijas Komunistu partiju Maskava neievērtēja kā politisku spēka faktoru. Kā redzams no notikumu norises pārmaiņu brīdī, tad Maskava saviem domu biedriem un funkcionāriem Latvijā nemaz neuzticējās. Viens no pēdējiem, G. Rapoports, kas sadarbojās ar redzamiem LKP vadītājiem Rīgas rajonā, atzīstas [38], ka tas vēl 1940. g. 17. jūnija rītā bijis neziņā par padomju tanku parādīšanos Rīgas stacijas apkaimē. To pašu par Daugavpili, kur komunistu pagrīde nepārtraukti strādāja, liecina komunistu funkcionāri

1940. g. 21. jūlijā Maskava lika sanākt t. s. „Latvijas darba tautas Saeimai“, kas pasludināja padomju varas nodibināšanu Latvijā. Šāds lēmums sadūrās ar starptautiskām tiesībām, jo neviena okupācijas vara nav pilnvarota izdarīt valsts iekārtas maiņu. Augšējā foto attēlā redzama „Tautas Saeimas“ sēde Rīgas Nacionālajā teātrī.

K. Grubins [39] un J. Šteimanis [40]. Tikai uz vietas aptverdami situāciju, tie steigušies iespiest proklamācijas, kā arī organizējuši apsveicēju demonstrācijas vai sadursmes ar policiju. Sarkanarmijas iebrukums Baltijas valstīs LKP pašai nāca kā pārsteigums. Notikumu sagatavošanā vai attīstībā tai nepiekrīta ne mazākais nopelns. Pat pēc jau izdarītajām pārmaiņām, tā nespēja visnepieciešamākos uzdevumus padomju okupanta labā veikt. Visus galvenos padomju varas pārstāvjus Maskava bija spiesta atsūtīt no Krievijas.

Tas pats turpinājās 1944./45. gadā, kad sarkanarmija ielauzās no jauna Latvijā. Latviešu komunistu vietējie kadri bija vāji. Padomju okupants spēja noturēt savu varas sistēmu tikai ar savām uzticības personām, kas nāca no metropoles. Tie bija lielāko tiesu krievi vai pārtautoti latvieši (Krievijas latvieši, kas visu savu mūža laiku vai vairākās paaudzēs bija dzīvojuši Krievijā, atsvešinoties savai tautai un iesūcot sevī padomju ideoloģiju).

LKP CK 1. sekretārs Jānis Kalnbērziņš 1945. g. 6. septembra radio runā Rīgā atzinās, ka: „Mūsu partijas organizāciju nav daudz, un tajās, diemžēl, maz komunistu“. [41] 12. decembrī, citā radio runā, Rīgas Staļina rajona sekretārs teica: „Mēs vāji audzinām aktīvu, un rezultātā mūsu partijas rindām ir niecīgs pieaugums“. [42] Tāda pati žēlošanās notikusi 1947. un vēlākajos gados.

Ja partijas biedru skaits pēc tam pakāpeniski audzis, tad tas, kā redzams no Padomju Latvijas Komunistu un Cīņas atkārtotiem ziņojumiem, prasījis milzīgu piepūli. Bez tam stāvokli glāba krievu funkcionāru un svešu iedzīvotāju masu ieplūdums Latvijā. Darba vietās iesaistīja galvenokārt personas ar partijas karti un tikai tādi varēja cerēt airast dzīvokli un policijas pierakstīšanās iespēju. LKP biedru skaits 1963. gadā uzrādīts jau ar 87.482. No visa Latvijas iedzīvotāju kopskaita organizētu komunistu 1963. g. bija 3,5%, bet atbilstoši tautību samēriem iespējams noskaidrot, ka latvieši paši savā partijā bijuši mazākumā. Latviešu komunistu skaits visā Krievijā, ieskaitot okupēto Latviju, ir 33.900 jeb 2,42% no Pad. Sav. komunistu partijas biedru sastāva. Te jāpiebilst, ka pašreizējā Latvijas Komunistu partija ir, saskaņā ar teritoriālītātes principu, tikai Pad. Sav. KP nozarojums resp. filiāle. LKP patlaban sastāv 62 tautību piederīgie.

Arī t. s. komjaunatnē nav tikai latviešu, bet arī citu tautību jauniešu. Tamdēļ kā komjaunatnes, tā kompartijas laikrakstus un pārējo literatūru Latvijā iespiež neviens latviešu, bet arī krievu valodā. Krievu valodu lieto arī oficiālajās sanāksmēs. Vispār no LKP un komjaunatnes prasa rusifikācijas politikas atbalstīšanu. Tā to arī naski dara, bet kolīdz šini

darbā manāms pagurums, to kā peļamu parādību pie-nagro partijas sanāksmēs. Tādēļ var konstatēt, ka boļševizācijas process Latvijā iet roku rokā ar rusifikāciju.

6. Nacionālkomūnisms un cīņa pret Maskavas virskundzību

Kaut arī latviešu komunistu vadoņi, kuņiem pēc 1944. gada piešķīra dažādus partijas un republikānisko iestāžu uzdevumus, bija audzināti marksisma un ļeņinisma doktrīnā un katram no tiem bija savs stāžs partijā, tad tomēr tie drīzi pārliecinājās, ka Maskavai nebūt nerūp tikai komūnisma idejas uzvara, bet tā tiecas pakļaut latviešu tautu pilnīgi savā varā. Bez krievu imperiālistiskajām tendencēm pietiekami skaidri parādījās kolonizācijas nolūki.

Pret to sāka nostāties grupa latviešu komunistu ar Eduardu Berklaavu un Paulu Dzērvī priekšgalā. Berklaavs, tikko iekļuvis Ministru padomes priekšsēža vietnieka amatā, sāka ierobežot krievu funkcionāru ieplūšanu Latvijā, Dzērve, kas bija Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta direktors un kā tāds iesaistīts republikas saimniecības plānošanā, iebilda pret nesamērīgi lielās smagās rūpniecības koncentrēšanu Latvijā.

1959. g. rudenī, drīzi pēc Chruščova viesošanās Rīgā, Latvijā notika plaša partijas tīrīšana. Tā skāra neviens Berklaavu un Dzērvī, bet vēl daudz citas LKP un komjaunatnes galotnes. Arī Zinātņu akadēmijā un arod-biedrību galvenajā pārvaldē notika pārmaiņas. Tā bija lielākā partijas tīrīšanas akcija, kāda jebkad notikusi Baltijas valstīs. Tā rāva sev līdzī jaunus apsūdzētos arī divi nākamajos gados.

Šini sakarībā LKP CK sekretārs Arvīds Peļše, kas apmainīja Kalnbērziņu, padomju Latvijas Komunistā [43] publicēja nozīmīgu rakstu, kuņā apvainoja Berklaavu un Dzērvī „noslīdēšanā no šķiriskām, partejiskām pozīcijām“, kas novedis tos lokālismā, oportūnismā un buržuaziskajā nacionālismā. Burtiski teikts: „Viņi savā praktiskajā darbā pieļāva ne mazumu ļeņiniskās nacionālās politikas sagrozījumu un objektīvi kļuva par buržuaziskā nacionālisma paudējiem. Viņu formālās deklarācijas par uzticību tautu draudzībai un apliecinājumi, ka savā darbā viņi esot vadījušies no tautas interesēm, tas ir, no vislabākajiem nodomiem, negroza viņu nacionālistisko kļūdu būtību, nemazina šo kļūdu politisko kaitīgumu.

Pēc rūpniecības vadīšanas sistēmas reorganizācijas un tautas saimniecības padomju nodibināšanas šie biedri, pārspilējot republikas nacionālās īpatnības, parādīja nepārprotami lokālo tendenci radīt Latvijā savrupu

saimniecību... Berklavs neatlaidīgi mēģināja pagriezt mūsu republikas attīstību uz nacionālās noslēgtības un savrupības pusi... Aiz aplamām, pilnīgi nepamatotām bažām, ka Latvijas republika varētu zaudēt savu nacionālo seju, daži biedri mēģināja mākslīgi aizkavēt objektīvi nosacīto iedzīvotāju pārvietošanas (lasi: latviešu deportāciju) procesu". Bez tam šinī rakstā teikts, ka Berklavs bijis pārāk stingrs savās latviešu valodas prasībās, uzspiezdams tās no Krievijas atpludinātiem lielkrieviem.

Pārmetumi LKP turpinājās arī nākamajos gados. Vai tas nozīmē, ka šī partija būtu izvēlējusies pati savu kursu? Ja arī zināms mēģinājums pastāvēja un šo virzienu personificē jau minētais Berklavs un Dzērve, tad tomēr, liekas, ka arī viņi saprata, ka tāda iespēja nemaz nepastāv. Viņu pretestībai, ko tomēr var apzīmēt par latviešu nacionālkomūnismu tanī laikā, bija vairāk demonstratīvs raksturs, — tā bija pretestība ar zināmām izmisuma pazīmēm. Kļuva skaidrs, kas latviešu tautai draud, bet latviešu komunistu funkcionāru varā tad vairs neatradās iespēja ko grozīt. Vilšanās bija piedzīvojuši vairāki redzami latviešu komunistu vadoņi jau agrāk. Tieši vislabvēlīgākajos apstākļos, kādos bija nonākusi LKP, tā piedzīvoja krīzi. Šis process vēl nav pilnīgi nobeidzies. Bez tam partijā ieplūduši daudz konjunktūras cilvēku, kas bez dziļākas pārliecības nodrošinājušies ar partijas biedra karti. Tas neveido pārāk stiprus pamatus šai partijai. Latvijas Komunistu partija kopš 1940. gada nav spējusi dot nevienu redzamāku ideologu, kādi bija sākuma gados Stučka, Roziņš u. c.

Skaidri iezīmējusies latviešu komunistu kustības dekadence. Par spīti jau vairāk kā divdesmit padomju okupācijas gadiem, komūnisms nav spējis laist latviešu tautā dziļākas saknes un tas jautājuma noskaidrojumā ir pats galvenais. Ir daudz un dažādi motīvi, kādēļ radies šāds stāvoklis.

7. Kādēļ tauta pretojas?

Latviešu tauta visā garajā okupācijas laika posmā nav samierinājusies ar savas valsts eksistences faktisku izdzēšanu. Vēl mazāk tai panesama krievu virskundzība un nožēlojamais pakļautības statuss, kas robežo ar koloniālismu. Tā nevēlas atteikties no sava nacionālās kultūras mantojuma un likteņkopības ar Rietumiem. Tā nevēlas arī iestīgt vulgārajā ateismā, ko tai tagad uzspiež. Bez kristiānisma kultūras, tā tiecas saglabāt arī savas tautas individuālistisko iedabu. Kolektīvisma žņaugi un privātīpašuma iznīcināšana tai nav panesama. Tai kopš paaudžu paaudzēm ir citāda tiesību izpratne kā padomju sistēmai. Tā cieši turas pie individuālajām pamattiesībām un demokrātiskas sadzīves iekārtas. Arī

tās sociālētiskie principi un dzīves ziņa ir diametrāli pretēja tai garīgajai dresūrai, kuŗu tai māktin uzmac padomju vara. Tā mīl savu dzimteni un nevēlas to pazaudēt, kur tai to rafinētā veidā visus šos gadus mēģina atraut austrumu okupants.

Faktiski latviešu tauta noraida visu, kas nesaskan ar tās brīvo gribu un nacionālo pašcieņu. Nekādā ziņā tā nevēlas svešu aizbildniecību un jebkāda veida tiesisku vai nacionālu degradāciju.

Tādēļ radusies dziļa plaīsa, kas šķir latviešu tautu no komūnistiskās varas sistēmas. Savu pretestību padomju varai latviešu tauta visus padomju okupācijas gadus apliecinājusi gan ar aktīvu, gan pasīvu pretestību. Tieši šī nemainīgā pretestība ir tā, kas iezīmē latviešu tautas nepiekāpīgo nostāju pret padomju varu un komūnistisko ideoloģiju. Ja Maskava neķersies par jaunu pie latviešu tautas iznīcināšanas metodēm, tā paliks zaudētāja. Idejiski tā jau šodien tāda ir.

[1] Cielēns, Laikmetu maiņā, 1, 255. lpp.

[2] Karogs, 1962. g. 4. nr., 118.—121. lpp.

[3] Shub, Lenin (sk. vācu izdevumu, Limes Verlag, Wiesbaden, 1957), 117. lpp.

[4] Vērtējot stāvokli Latvijas sociāldemokrātijā, Leņins 1912. g. martā rakstīja: „Latvieši iet karā pret savu Centrālo komiteju“. Sk. V. I. Leņina Raksti, 35. sēj., 4. lpp. — Sal. B. Kalniņš, Latvijas sociāldemokrātijas 50 gadi, 117. un tālākās lpp.

[5] Zvaigzne, 1962. g. 4. (278.) nr. — Sal. L. Krišjansone, Cīņa, 1962. g. 18. janv. 15. nr.

[6] Cīņa, 1963. g. 4. sept. 209. nr.

[7] Sk. ģenerāļa Ezeriņa atmiņas monografijā „Ģenerālis J. Balodis“, 199. lpp.

[8] Rūdolfa Veidemaņa liecība par Vidzemes Zemes padomes 1917. gada sēdi.

[9] P. Dauge, P. Stučkas dzīve un darbs, 488. lpp.

[10] turpat, 513. lpp. Sk. arī: 485.—486. lpp.

[11] Ne bez pamata tādēļ stud. theol. Edgars Kiploks, kas bija Latvijas universitātes Studentu padomes loceklis, 1932. g. 3. februāra sēdē izteica izbrīnu, ka Zemgaliņa uzskatījis Stučku par savas saimes locekli līdz pat tā nāves brīdim, kad tā pīšļiem atrada novietojumu „goda pilnā“ novietojumā Kremļa mūros.

[12] Sal. Dauge, Stučkas dzīve un darbs, 513. un tālākās lpp.

[13] Sal. Dauge, Stučkas dzīve un darbs, 488.—490. lpp. Arī: 472. lpp.

[14] Grüner, Von der Willkür zum System. Zum Verständnis des lettischen Bolschewismus. Šī brošūra ir tendencioza, jo uz ik soļa jāuzdurās aizspriedumiem, kas vērsti pret latviešiem. Un tomēr viņš spīests atzīt: „Es ist Tatsache, dass unter den vielen Tausenden von Opfern bolschewistischen Blutdurstes mehr Letten als Deutsche sind“, sk. 26.—27. lpp.

[15] turpat, 3. lpp. — Sal. Georg Popoff, Sowjetherrschaft in Europa.

[16] Citēts pēc Cīņas 1958. g. 23. oktobra 251. nr.

[17] Jānis Lapiņš savās atmiņās — rakstu krājumā „Kārļa Ulmaņa 60 gadi“, 253. lpp.

[18] Sk. H. Tepfera rakstu Universitātes 1956. g. 3. nr., 26.—29. lpp.

[19] Ģenerāļa L. Bolšteina atmiņas monografijā „Ģenerālis Jānis Balodis“, 190. lpp.

[20] Stučka savā atmiņu grāmatā par savas valdības pieciem mēnešiem 1919. g. — Pjāk mjesacev sociālistiĉeskoĭ sovetskoi Latvii, l. d., burtiski saka: „Ne Latvijas sociāldemokrātiskā strādnieku partija, nedz tās pēctece — Latvijas sociāldemokrātija, kuŗa tagad (1919. g.) saucās par Latvijas komūnistisko partiju, nekad nav prasījušas „patstāvīgu“,

- „neatkarīgu“ Latviju. Taisni otrādi, mēs vienmēr izzobojām šo lozungu, kā nevēdzību...”
- [21] Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli. Latvijas KP CK partijas Vēstures institūts. PSKP CK Marksisma-Leņinisma institūta filiāle. Latvijas Valsts izdevniecība, Rīgā, 1958.
- [22] turpat, 168. lp. Sk. arī: 170. un tālākās lpp.
- [23] Šis padomju varas augstāko instanču apsvēruma par komunistiska režīma nodibināšanu pirms sarkanarmijas ierašanās ievērots gan no komunistu pagrīdes 1918. g. beigās, tomēr neļāva īstenoties. 1940. g. jūnijā Latvijas komunistu partija bija tik vāja, ka tā vispār neko nespēja inscenēt un tādēļ sarkanarmijas iebrukums 1940. g. 17. jūnijā pilnā mērā pierādījās kā Latvijas okupācija starptautisko tiesību izpratnē (occupatio bellica).
- [24] Pjaķ mjesacev socialističeskoj sovetskoj Latvii.
- [25] Stučka piedēvēja t. s. strādnieku un zaldātu padomēm, kas 1917. un 1918. g. rīkojās Ziemeļvidzemē, zināmas suverēnas varas pārstāvību. Viņš deva šim padomēm savu definīciju, kas skanēja šādi: „Strādnieku un zaldātu padome nav ne „privātbiedrība“, ne „partija“, ne „partiju sakopojums“, bet tā ir zināma „varas nesēja.“ Pēc: P. Dauges, P. Stučkas „dzīve un darbs“, 497. lp. Arī: Čiņa, 1917. g. 10. (173.) nr.
- [26] Šī manifesta pilnīgs teksts atrodams LKP 1918. un 1919. g. Dokumentu un materiālu krājumā kā dokuments nr. 90.
- [27] turpat, dok. nr. 96. — Pamatojoties uz šo padomju varas aktu, padomju publicisti E. Veiss un V. Pūriņš savā „Latvijas SSR“, kas iznākusi Pad. Krievijas Ģeogrāfiskās literatūras valsts apgādā Maskavā 1957. g., pūlas apgalvot, ka „tikai Oktobra revolūcija Krievijā deva iespēju latviešu tautai nodibināt savu valsti“.
- [28] Pravda savā 1960. g. 22. jūl. ievadā saka: „Ar krievu tautas brālīgo palīdzību Lietuvas, Latvijas un Igaunijas darbaļaudis 1918. gadā nodibināja padomju varu“. Kaut arī sarkanarmijas vietā minēta „krievu tauta“, tas intervencijas faktu negroza. Vēl vienu citu variantu atrodam Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis, to 1960. g. 150. nr., 173. lp. teikts: „1919. g. strādnieku šķira un bezzemnieki, ko vadīja Latvijas KP, ar krievu proletāriāta palīdzību gāza muļžnieku un kapitālistu varu, padzina no Latvijas okupantus un atjaunoja padomju varu, kas 1918. g. tika varmācīgi pārtraukta“.
- [29] Komūnists, 1918. g. 25. augusta nr.
- [30] Sk. George Popoff, Sowjetherrschaft in Europa. Die Rigaer Kommunistenzeit und ihre Lehren. Gotthelf-Verlag Bern, 1935. — Oto Vīcups, Melnā grāmata I—III, Rīgā. — P. Radziņš, Latvijas atbrīvošanas karš. Rīgā, 1923. — K. Beldavs, Mācītāji, kas nāvē gāja.
- [31] Tautas Padomes protokoli, 836.—837. lp.
- [32] LKP 1918. un 1919. g. Dokumenti un materiāli. Dokuments nr. 141, sk. 283—285. lp.
- [33] A. Drīzulis — Latvijas PSR vēstures saīsinātajā kursā, 372. lp. Par Latvijas komunistu partijas pagrīdes darbu valsts neatkarības laikā šis pats padomju vēsturnieks plaši raksta Latvijas PSR vēstures 3. daļas XV. un XVI. nodaļā. Bez tam, nodarbojamies ar Latvijas vēstures jautājumiem laikā no 1914.—1940. gadam, viņš izskaidro arī citus šī posma vēsturiskos notikumus padomju vēsturnieku uz-tverē. Vairāki viņa raksti parādījušies LPSR ZA Vēstis.
- [34] LKP 1918. un 1919. g. Dokumenti un materiāli. Dok. nr. 201.
- [35] Latvju enciklopēdija, 287.—288. lp.
- [36] Sk. V. Hāznera rakstu: Who Is in Power in Latvia, Baltic Review, 1962. g. 24. nr. — Sal. Latvju enciklopēdija, 3. burtn., 288. lp. — Par LKP biedru skaitu šī laikā atrodam ziņas arī B. Kalniņa, LSDSP 50 gadi, 227. lp. Tur redzams, ka šīs partijas biedru skaits 1928. gadā, kad LKP izgāja ar maskēto sarakstu vēlēšanās, bijis vēl 650.
- [37] Sk. G. Rapoport, Budni Polpoja, 18. u. c. lpp.
- [38] Rapoport, Budni Podpoja, 301.—303. lp.
- [39] Latgales komunisti pagrīdes gados, 302. lp.
- [40] turpat, 316.—317. lp.
- [41] Latvija aiz Dzelzs priekškara, LNF izd., Stokholmā, 21. lp.
- [42] turpat.
- [43] Sk. Padomju Latvijas Komūnists, 1959. g. 9. nr. Tas pats: „Komunist Sovetskoj Latvii“.

Paklausība netaisnai varai

Kas baznīcai un kristiešiem darāms tādā valsts iekārtā, kur visu nosaka kaila vara un komūnisma ideoloģija?

Šis jautājums kļuvis aktuāls, kopš lielinieku režīms uzsācis savas asins dzīres Krievijā un atkārtoti pakļāvis latviešu tautu sev. Komunistu agresijai bez tam par upuri kritusi liela vācu tautas daļa un dievbijīgas tautas Austrum- un Viduseiropā. Pēdējā vien ir ap 100 miljonu apspiestu cilvēku, gandrīz visi kristieši.

Visai smagu likteni piedzīvojuši sevišķi kristieši Latvijā. Jau 1918./19. gadā lielinieki nogalināja 32 Latvijas ev. lut. mācītājus (sk. prāvesta Jēkaba Kullīša liecību ASV Tautas vietnieku nama Izmeklēšanas komisijā 1953. g. decembrī. Baltic States Investigation, 246.—247. lpp. H. Res. 346). To vidū bija dedzīgais Dieva vārda paudējs Ādams Jende, ko ar dziļu cieņu savās atmiņās pieminējis kā prāvests Kullītis, tā mācītājs K. Beldavs un vecais Smiltenes Kundziņš. Pēdējais piemin arī draudzes locekļu smago likteni: „Lūdzamās dienas naktī, 1918. gadā no 19. uz 20. februāri, arestēja un atveda uz Smilteni Raunas mācītāju Jendi un aptieķnieku Tušu reizē ar kādiem 15 saņemtiem Smiltenes draudzes locekļiem, ievērojamiem darbiniekiem gan no pilsētas, gan no laukiem. To starpā baznīcas priekšniecības locekļus Nodievu, aptieķnieku Bergmani, tirgotāju Blūmentālu, Zemkopības biedrības priekšnieku Pelci u. c. Tos aizsūtīja uz Valku un no turienes uz Pleskavu. Nelaimīgajiem ceļā no Valkas līdz Pleskavai nācies izciest lielu lielās briesmas.

Aiz ziņām, ka Pleskavu ieņēmis vācu kaņaspēks, vagonos nogalināja mācītāju Jendi, advokātu Teikmani, Raunas aptieķnieku Tušu, Mārsnēnmuižas arendatoru Balodi, Mēru muižas īpašnieku Hekeru“ (sk. K. Kundziņa Mana mūža gājiens, Rīgā, 1935. g., 250.—251. lp.).

Padomju terrors 1940./41. gadā mums vēl visiem dzīvā atmiņā. Tad mocekļa nāvē aizgāja divi Latvijas universitātes Teoloģijas fakultātes profesori — Lūdis Adamovičs un Edgars Rumba —, līdz ar citiem mūsu ticības kopējiem un milzīgu skaitu kristiešu. Šī nāves plauja turpināta visdrausmīgākajā neprātā pēc tam atkal ar 1945. gadu.

Šim šausmām pievienojās brutāla baznīcas ēku, kulta piederumu un garīgās literatūras postīšana, ticības mācības aizliegšana skolās, dažādu draudu lietošana pret ticīgajiem u. tml. Nelaikis arhibīskaps Dr. Teodors Grīnbergs savās atmiņās par 1940./41. gadu uzrakstījis „Krievi mums sadedzināja 10.000 iesiešanai nodotas dziesmu grāmatas, no grāmatniecām izņēma garīgus rakstus, aizliedza visus 10 garīgos laikrakstus. Krievi atsavināja mūsu baznīcas arhīvu“ (Dr. T. Grīnberga atmiņas rokrakstā).

Jā, — kas tādos apstākļos darāms kristietim?

Vai tam kristieša pacietībā un pazemībā viss jāpiecieš, jāmeklē kompromiss vai jāuzņemas cīņa?

Šo pašu jautājumu stādījuši un turpina stādīt arī citu tautu kristieši, kas smok totalitāru varu jūgā. Atbildes ir dažādas. Protams, pašu pirmo un galveno atbildi mēģināts atrast Svētajos Rakstos. Tie arī kristietiem neatstāj bez atbildes.

Vai katra valsts vara ir no Dieva?

*Kristiešu vajāšanas
Padomju Latvijā*

Visbiežāk šī sakarībā minēta Pāvila vēstule romiešiem 13, 1—7. Pirmajā acumirkli liekas, ka skaidra atbilde dota apustuļa Pāvila vārdos: 1. „Ikviens lai ir paklausīgs varām, kas valda. Jo nav valsts varas, kā vien no Dieva, un tās, kas ir, ir Dieva iestādītas“; 2. „Tā tad tas, kas prečojas valsts varai, saceļas pret Dieva iestādījumu. Bet tie, kas saceļas pret to, paši sev sagādā sodu“.

Par kristieša attieksmēm pret valsts varu, liekas, visvairāk asiņāta doma Lutera, Cvinglija un Kalvina, dzīves laikā, kā arī sākot ar otro pasaules kaŗu.

Ja ikviena valsts vara būtu taisnīga, ievērotu pati likumus, baušļus, evaņģēliju un morāli, tad nekāda problēma vispār nebūtu radusies. Bet cilvēcei nevien senatnē un viduslaikos bijis jāuzduŗas varmācībai, valsts sankcionētai un pat vadītai netaisnības sistēmai, apzinātam ļaunumam un visrupjākai morāles sabradāšanai kājām. Tā tam neiedomājami plašā mērā uzdūrsies mūsu paaudžu laikā. Daŗas valsts varas tikai uz tā vien turas, ka tās katru iznīcina, kas tām akli nepaklausā. Šāda netaisna vara daŗkārt pat neapmierinās ar kristiešiem parasto toleranci, bet tā prasa no tiem liekulīgu tās apjūsmošanu, aizlūŗšanu par to, netaisnu pavēļu izpildīšanu, kas pat prasa citu cilvēku dzīvības, absolūtu pakļauŗanos visās lietās. Diktātūrā, kas valda ar totālītārām metodēm, tas arī citādi nemaz nav iedomājams, kaut arī viens diktātors būtu vairāk un otrs mazāk nežēlīgs. Kalngalu tam visam rada tirannija.

Ja baznīcas vēsturē uzglabājuŗas daudzas liecības par protestantu baznīcas cīņu pret tiranniju (vācieŗi lieto apzīmējumu „tyrannische Obrigkeit“), tad šīs atziņas aplūkojamas vēsturiskā skatījumā. Toreiŗejo mazo zemes valdnieku vietā raduŗas lielas un spēcīgas valsts varas, kas savukārt laiku pa laikam izvēlas netaisnus līdzekļus savas varas sistēmas nostiprināšanai. Tomēr no tiem laikiem nodibinājies viedoklis, ka kristietim ir nevien tiesības, bet pienākums nostāties pret tādu varu, kas to neizpilda saskaņā ar Dieva likumu.

Kārlis Bārts jaunākā laikā rakstījis, ka arī „totālītāra kārtība ir kārtība, par kuŗu kristietim būtu jāpateicas; pie kam nekad netrūks iespējas lojāli darboties līdzi.“

Teologa Bārta vārdos parādās zināms baznīcas prāgmatisms.

Pretējus uzskatus paudis norvēŗu luterāņu bīskaps Eivīnds Berggrāvs un vācu luterāņu bīskaps Dr. Oto Dibelius. Jāpatur vērā īpatie apstākļi, kādos tas noticis. Bīskaps Berggrāvs, 2. pasaules kaŗa laikā pārliecinājies par vācu nacionālsociālistu virskundzības nolūkiem, kas bija pretrunā ar kristīgo ticību, aicināja savus ticības piekritējus atklātai cīņai pret šo netaisno varu. Viņš dibināja savu cīņu uz luterānisma vecu tradīciju un Lutera rakstiem, norādīdams tanī pat laikā, ka norvēŗu tautai bijis jāuzduŗas uz tirannijas jaunu veidu. Berggrāvs pats pretojās šādu varai, un aicināja pretoties viltus varai, kas nav no Dieva, arī pārējos norvēŗu mācītājus. Berggrāva viedoklis neatrada mājvietu tikai Skandināvijas valstīs, bet pēckaŗa laikā atradis plaŗu izplatību visā Eiropā.

Lielu savijņojumu pēdējos gados radījuŗi vācu bīskapa Dibeliusa drosmīgi teiktie vārdi pret komūnistisko varas sistēmu Vācijas padomju joslā. Kārtodams Berlīnes baznīcas lietas abpus Dzels aizkaram, kas drīz pārvērtās vēl cementētā mūrī, viņš ielūkojās patiesībai acīs un vēlējās palikt tikai pie patiesības.

1959. gada augustā, pasniegdams vācu zemes bīskapam Līļjem viņa 60. g. dzimšanas dienā paŗa iespiesto grāmatīņu, viņš ierosināja jautājumu, ka būtu pienācis laiks revidēt Pāvila vēstules romiešiem 13. pantā lietoto jēdzienu „valsts vara“ (vāciski: Obrigkeit), jo tas maldina un neatbilstot īstī grieķu tekstā lietoto vārdu jēgumam. Dibelius apŗaubīja kristieŗa pienākumu akli paklausīt netaisnai varai. Nevīenu nepārsteīgs, ka pret to niknu kampaņu uzsāka komūnistu varas diendeŗi. Bet netrūka arī amatbrāŗu, pat bīskapam pakļautu mācītāju, kas reaŗēja ar kritiskām piezīmēm. Kādēŗ? Bija uzvandītas politiskas kaislības.

*Pāvila vēstule
romieŗiem 13, 1—7*

*Baznīcas cīņa
pret tiranniju*

*Norvēŗu bīskapa
Eivīnda Berggrava viedoklis*

Lai gan bīskaps Dibeliuss savus uzskatus jau pašā sākumā pietiekami skaidri izpauž, tas pēc tam izteicies vēl sīkāk. 1963. gadā parādījās viņa 142 lp. biezā grāmata *Obrigkeit* (Kreuz-Verlag, Stuttgart, 1963). Tanī viņš pamato savu nepieņemamo viedokli.

Viņš sāk tieši ar Romiešiem 13. Dibeliuss vispirms konstatē, ka šis teksts, salīdzinot ar iepriekšējām nodaļām, un tām, kas seko, stāv izolētā. Tam esot „cita temperatūra“ (sk. *Obrigkeit*, 12 — lp.). Romiešu 13, 1—7 esot grūti ietvert teoloģiskajā domu pasaulē. Šis teksts prasot kristieša pakļaušanos valsts varai, neprasot pēc tā, vai tā ir laba vai slikta. Turpretim no pašas valsts varas nav nekas prasīts, tā var rīkoties tā, kā tas pašai ienāk galvā (22. lp.). Bet, vai šinī tekstā vispār ir vieta runāt par valsti? Tulkojumos tas tā parādās, bet faktiski, pēc Dibeliusa, tā nav. Ir tikai runa par kādām augstākām varām, kas paceļas pāri cilvēkam (25.—31. lp.). Te nav dots nekāds kategoriskais imperatīvs valsts autoritātes atzīšanai (32. lp.). Bet savā tālākajā analizē Dibeliuss nonāk pie tā, ka Pāvils, paturēdams savu acu priekšā Romas ķeizārvalsti, redz tanī tiesību valsti (38.—39. lp.). Viņš rada maksimu: valsti valda tiesības un taisnība! (41. lp.). No tā izriet, ka valsts kalpo Dieva gribai. Tā nostājas pret ļauno un prasa labus darbus. Tādēļ arī nevar būt valsts jeb augstākas varas, kas nebūtu no Dieva (42. lp.). Sava pētījuma 51. lp. dodams kopsavilkumu, Dibeliuss uzsver, ka Romiešu 13 drīkst izskaidrot tikai pēc šī teksta dziļākā jēguma. Tad šī vieta jāsaprot šādi:

„Ikviens lai paklausā istam un leģitīmam varas nesējam. Tikai šādi isti un leģitīmi varas pārstāvji darbojas saskaņā ar Dievu, un, kur tādus atrodam, tie ir no Dieva“ (51. lp.). Ja tā saprotam Romiešu 13, tad tie dod noderīgu mājienu kristiešiem. Un te arī atrodam priekšnosacījumu tam, ka kristīgā draudze lūdz par tādām varas pārstāvjiem Dievu (1. Timoteja vēst. 2,2).

Bīskaps Dibeliuss dara labi, neapmierinādamies tikai ar Svēto rakstu izskaidrošanu tīri teoloģiskā aplūkojumā, bet ielūkodamies dziļāk arī totalitārās valsts vaibstos. Viņš norāda, ka jebkuŗa totalitāra valsts vara ir kristietībai naidīga. Tai nav jābūt tieši komunistiskai. Bet arī komunistiskie režīmi nav visi uz mata vienādi. Tikai visas totalitārās valstis ir diktatūras, kuŗas valda viena partija. Tā parasti pārstāv iedzīvotāju mazākumu. Partija šādā totalitārā valstī tad nu ir tā, kuŗa visu pati uz savu roku izlemj, kas ir labs un kas ļauns. To izšķir Vadonis, kas nostājas šīs partijas priekšgalā. Hitlers pasludināja ģermāņu rases virskundzību, Leņins un viņa pēcteči — strādnieku šķiras uzkundzēšanos pārējiem, Musolini izdomāja, ka jāatjauno romiešu virskundzība Vidusjūras telpā. Kas neiederas viņu koncepcijā, tas jāiznīcina. Tā to saprot šāda veida valsts vara.

Dibeliuss šinī sakarā jautā, — vai tas viss saskan ar Romiešos 13 paustajiem principiem. Tur nebūt nav prasīts, kādai rasei katrs pieder. Arī ne par pamatšķiru vai citām šķirām un atšķirībām tur runāts. Kas labs un kas ļauns, — to tikai Dievs noteicis, Dieva desmit baušļiem ir mūžīga vērtība. Arī Romiešu 13 tekstam ar to jāsasaskan un tas saskan, ja to pareizi iztulko, — norāda Dibeliuss. Ja partija un vadonis kā valsts varas reprezentanti nostājas mūsu priekšā, tad tie vēl nerunā Dieva vietā. Citu klasisku piemēru dod Nirnbergas tribunāls, saka Dibeliuss, jo arī te par kādām „tiesībām“ nevarēja būt runas, kur pēc sešu gadu kuŗa uzvarētāji sprieda tiesu par uzvarētiem (83. lp.). Nekāda taisna valsts vara nav arī Vācijas padomju joslā, uzsver vācu bīskaps, kas savā darbā visus pēckuŗa gadus sadūries visvairāk ar ne-taisnību šinī varas sistēmā.

„Visas totalitārās sistēmas dzīvo no plānveidīgas materiālistiskas eschatoloģijas“, piebilst vēl bīskaps Dibeliuss (85. lp.). Tā mēģina iegalvot, ka to, ko šī varas sistēma nav varējusi labu dot šodien, tā dos rītdien. Tā kāpina savu militāro spēku un produkciju. Dzīves standarts tomēr atslīd atpakaļ. Tādēļ varasvīri nebeidz saukt un mudināt: strādāt, strādāt! Rada plānsaimniecību. Un tas, kas kristiešiem ir Bībele un muhamedāņiem korāns, tas

*Vācu bīskaps Dibeliuss
apšaubā kristieša pienākumu
akli paklausīt netaisnai varai*

*Totalitārā valsts vara
ir allaž kristietim naidīga*

totalitārajai valstij ir „plāns“. Plānam pakļauj visu, cilvēku pašu un visu viņa dzīvi. Te tad arī pilnā mērā parādās tas „totalitārisms“.

Romiešos 13 taču redzams, ka valsts varai tomēr jārikojas tikumiski nevainojami. Tikai ar šo mērķu viss mērījams. Arī valsts vara pati no tā nevar izvairīties. Arī tai jārikojas taisnīgi un tikumiski. „No Dieva“ ir tikai tāda valsts vara, kas rīkojas saskaņā ar Dieva gribu.

„Viss atkarājas no tā“, uzsver Dibeliuss, „kā totalitārā valsts izturas pret Romiešiem 13“ (94. lp.).

Oto Dibeliuss netrūkst drosmes runāt skaidru valodu. Savas grāmatas 96. lp. viņš bez aplinka saka: „Kristīgā baznīca nespēj uzskatīt totalitāro valsti un tās funkcionārus par instanci, kam tai būtu jāpaklausa pēc Romiešu 13 vārdiem“. Ne mazāk skaidri tas atkārtots grāmatas „Obrigkeit“ 100. lp., kas sevišķi būtu jāievēro tiem, kuŗi šim evaņģēlija tekstam devuši profānu iztulkojumu.

Beidzot Dibeliuss, līdzīgi daudziem citiem Eiropas teologiem, nonāk pietīri praktiskā jautājuma: vai kristietim vienādi jāpaklausa, un līdz kādai robežai tas darāms.

Jau Mārtiņš Luters savā laikā teicis: „Nav tādu likumu un norādījumu, kuŗiem kristietim vispār būtu jāpaklausa! Vēl vairāk: viņam ir dots tikai viens vien likums, un tas ir *lex caritatis*, tā tad tikai lielais mīlestības likums. Tikai pēc tā tam jārikojas!“ Šis likums piemērojams kristīgajā dzīvē. Politiskajā dzīves jomā to pilnā mērā nevar ieviest. Tomēr arī tad tas līdz chaosam nenovestu, jo Luters uzsvēris un teicis, ka kristieša mīlestības darbs spēj paveikt vairāk, nekā no viņa spēj prasīt valsts likums vien. Līdz patvaļai tas nedrīkst novest, kādēļ arī Luters prasījis paklausību taisnai valsts varai. Daudz ko palīdzēs izšķirt sirdsapziņa. Baznīca veido spēcīgu mugurkaulu sirdsapziņai, jo tā uztur dzīvu Svēto Rakstu vārdu.

Kā Dibeliuss, tā vairāki citi redzami vācu teologi uzsvēruši un norādījuši, ka paklausībai valsts varai novilkta robežas. Kolīdž šī valsts vara nostājas pret dievišķo likumu, kristietis drīkst nostāties pret šādu netaisnu varu. Paklausības vietā jāstājas apzinātai nepaklausībai un pat pretestībai. Pat uzspiestais uzticības zvērests kādam diktātoram nedrīkstētu atturēt no tā laušanas un pretestības. Ar to bieži būs savienoti smagi sirdsapziņas konflikti, kas prasīs māku tos pareizi izvērtēt un par savu rīcību atbildēt. No vēstures tomēr zinām, ka pastāvējusi verdzība un citāda veida nežēlīga apiešanās ar cilvēku. To vienkārši akceptēt nav ne cilvēka cienīgi, nedz atbilst kristīga cilvēka morāles apziņai. Tāpat vēl pag. gadsimtā arī pašā baznīcas dzīvē bija redzamas parādības, ko cilvēka apziņa neatzina par pareizām. Tas notika sevišķi tur, kur tronis meklēja sabiedroties ar altāri, izraisot reakcionāru noslieci. No vienas puses tas radīja pretestību ticīgajos, bet arī galējības, kas veicināja ateismu un brīvdomātāju kustību. Sava daļa vainas būs arī mūsu dzimtenes baznīcas vadībā agrākajās paaudzēs, kas lika latviešu zemniekam pieciest nabadzību un sevis izmantošanu muižnieku kārtas labā. Kas lika visur un vienādi pateikties saviem kakla kungiem, vai nu tie parādījās patvaldības vai citas reakcionāras varas izskatā.

Par paklausību vai nepaklausību valsts varai, vienalga, kāda tā būtu, izteikušies pēdējos gados Rietumvācijā daudzi redzami teologi, tiesībnieki un politiķi. No pirmajiem, bez jau minētiem Bārta un Dibelusa, vēl jānorāda uz diviem Berlīnes teoloģijas profesoriem — Pēteri Meinholdu un Mārtiņu Fišeru, kā arī vairākiem jaunākās paaudzes teologiem. Šis jautājums daudz diskutēts t. s. evaņģeliskajās akadēmijās un universitātēs. No redzamākajiem vācu politiķiem un valstsvīriem par to izteicies pašreizējais Bonnas parlamenta priekšsēdis Eizens Gerstenmajers.

Lex caritatis

*Kas labs un kas ļauns, —
to tikai Dievs nosaka*

Nepaklausība un pretestība

Ne mazāk dzīvi jautājums par pretestību netaisnai varai diskutēts tiesībnieku aprindās, kā arī tas apspriests tiesību literatūrā.

Šī rakstiņa autoram kā Internacionālās Juristu komisijas biedram bijusi izdevība piedalīties divi nozīmīgās tiesībnieku sanāksmēs, kas pieskārusās jautājumam par paklausību tādai pavēlei, kas kolidē ar tiesisko apziņu, un par resistences tiesībām vispār. Pirmo problēmu pārrunāja Heidelbergā, otro Minchenē. Vācu tiesībnieku nostāju apskatīsim te tikai kopsavilkumā.

Gadās, ka kādam cilvēkam jāsadužas ar valsts varas resp. priekšniecības pavēli, kas sadužas ar viņa sirdsapziņu un tiesību izpratni. Visbiežāk tas atgadījās ar ierēdņiem un kaņavīriem diktatūrās. Radās t.s. pienākumu kollīzija. Militāra dienesta pamatā allaž likta paklausība priekšniekam. Vai kareivja pienākums vispār ir kritiski apsvērt, vai virsnieka dotā pavēle ir taisna un likumīga? Akla paklausība netiesiskai pavēlei 2. pasaules kara laikā noveda vairākus vācu kaņavīrus tiesas priekšā. Lai gan prūšu militārā likumdošana jau 1855. gadā paklausības apjomu ierobežoja, nosakot, ka nav jāizpilda tāda pavēle, kas paredz nozieguma izdarīšanu, tomēr Hitlera diktatūras laikā ar to nevarēja atrunāties. Vadoņa vārdā varēja izdarīt arī tādu darbību, kas nebija nekas cits kā noziegums.

Vairums valstu turpretim arī kaņavīram un ierēdņiem paredz ierobežotu paklausības apjomu. Labs kaņavīrs, kas ir arī labs kristietis, nenogalinās bez jēgas mātes ar bērniem vai citus nevainīgus cilvēkus tikai tādēļ, ka ir kara stāvoklis un pret kādu ciema iedzīvotāju radušās aizdomas. Tādos gadījumos atgadījās, ka kāda pavēle prasīja nolīdzināt no zemes virsas visu ciemu, jo turpināt meklēt vainīgo izlikās par gaļlaicīgu. Te apmēram iezīmejas robeža, kas rāda, kāda pavēle ir likumīga un kuŗa tāda nav. Arī bez kara tiesas lēmuma „īsas būšanas deļ“ katrs priekšnieks nevarēja iedomāties nolikvidēt kaut dezertieri. Tāda rīcība ir un paliek noziedzīga.

Protams, tikpat skaidrs kā kaņavīram, tā ierēdņiem ir apstākļi, kāda būs viņa priekšnieka reakcija uz apakšnieka nepaklausību. Kādreiz tas var prasīt paša „nepaklausīgā“ dzīvību. Ja tas tiešām noved pie šāda apdraudējuma, tad pašaizsardzība prasīs izvairīšanos no nepaklausības riska. Tāds stāvoklis saprotams un tas atrod arī pozitīvajās tiesībās piemērotu izkārtojumu.

Valsts vara un tās izpildu organi nedrīkst pārkāpt leģitimitātes robežas. Ja tie to neievēro, atkrit paklausības pienākums.

Vēl komplikētāks ir jautājums par pretestību netaisnai varai. Kas ir netaisna vara? Pozitīvajās tiesībās tam neatradīsim drošu izskaidrojumu, drīzāk deklarātīvus norādījumus cilvēku tiesību chartās. Vai katrreiz ar to pietiek? Daudzās situācijās kristietim pašam un tīri subjektīvi tas jāizšķir, ja tas nonācis tādā iekārtā, kas prasīt prasa no viņa atbildi.

Notikumi okupētajā Latvijā, sākot ar 1944./45. gadu rādījuši, ka daudziem mūsu tautiešiem patiešām bijis ar šo smago jautājumu jāsadužas un jārod atbilde. Tūkstošiem latviešu toreiz izšķīrās par cīņu ar ieroci rokā. Viņi nesekoja mobilizācijas pavēlei, bet savas sirdsapziņas balsij. Viņi uzņēmās grūtu un bezcerīgu cīņu, lai pretotos savas nācijas apspiešanai no svešas varas, tie pretojās netaisnai varai, nīstai ideoloģijai, izgāja atklātā cīņā pret militanto bezdievību, — ar ko padomju vara vēl šobaltdien lepojas.

Latviešu tauta cīnījās pirms divdesmit gadiem un cīnās vēl tagad par savu brīvību un tiesībām, par taisnību un cilvēka cieņīgu dzīvi. Tā neatzīst tai uzspiesto, neleģitīmo varu.

Vai te atkal neiznāk sadursme ar evaņģēlijā teikto (Romieši 13, 1—7)?

Atbildi jau atradām Dibeliusa vārdos. No tiesību viedokļa savukārt var teikt, ka šāda resistance atrod attaisnojumu (Sal. Ād.

Pienākumu kollīzija

*Akla paklausība pavēlei
var radīt noziegumu*

*Cīņa par brīvību
un tiesībām Padomju Latvijā*

Brīvības cīnītāji
Brīvības
piemineklis Rīgā
Cilnis

Šilde, Važu rāvēji, 177.—180. lp.). Resistences tiesību un pienākumu jēgu teicami izskaidrojis redzamais vācu tiesnesis Dr. Hermans Veinkaufs (Über das Widerstandsrecht, Deutsche Sektion d. Intern. Juristen-Kommission, Tagung am 22. u. 23. 11. 1957 in München, Ansprachen und Referate, 4—23. lpp.) un prof. Dr. Verners Nize. Pēdējais gan uzsvē, ka resistences tiesībām ir subsidiārs raksturs un pie tām tādēļ drīkstētu ķerties tikai, kad visi valsts satversmē un tiesību sistēmā paredzētie līdzekļi savu tiesību aizsargašanai izlietoti. Tiesām pierādās, ka kadas tautas izlietotās pretestības tiesības netaisnai varai ir tās ultima ratio. Sevišķi skaidri tas pierādījies Baltijas valstu gadījumā. Šīs valstis ievēroja tik precīzi konvencijas un starptautiskos nolīgumus, kā arī savu neitrālītāti, ka pat nepretojās ar ieročiem sarkanarmijai, tai iebrūkot Latvijā 1940. g. vasarā. Bet pēc šī starptautiskā delikta, ko pastrādāja Maskava, tā vēlākajos gados jutās atbrīvota no visām saistībām un uzpēmās kolosālu cīņu pret komunistu režīmu, kas bija sinonims netaisnai varai un varmācībai.

Par kādu koeksistenci jeb — kā to padomju terminoloģijā apzīmē — par līdzās pastāvēšanu, nav runas. Ne no vienas, nedz otras puses. Latviešu tauta noraida visu padomju režīmu kā tādu. Komunisti savukārt noraida pretējās puses ideoloģiju. Tas zīmīgi parādās šādos vārdos, kas lasāmi Cīņā, 1963. g. 29. augusta 204. nr.:

„Bērnū kristīšana baznīcā ir būtībā mierīga līdzāspastāvēšana ar mums naidīgu ideoloģiju, kompromiss ar pagātnes paliekām. Lūk, tāpēc audzināšanas procesā īpaši svarīgi panākt, lai katrs jauniešs būtu aktīvs cīnītājs pret mums naidīgām idejām.“

Apstākļu spiesti, latvieši okupantu ielenkumā gan vairs neved aktīvo, bet vairāk pasīvo cīņu pret pretinieku. Kaut arī pasīva pretestība, — tā ir cieņas pilna stāja un dzīves turpināšana saskaņā ar sevi, ar savu sirdsapziņu, ar savu tiesisko apziņu un morāli. Ja arī viena iedzīvotāju daļa kolaborē ar krievu okupantu, tad tam ir dažādi motīvi, un dažkārt tā ir tikai aizsega faktiskajai nostājai.

*Pretestība netaisnai varai
kā ultima ratio*

Ar Latvijas valsts nodibināšanos latviešu nacionālpolitiskajā domāšanā un attieksmē pret tautas kopību iestājās pārmaiņas. Nepietika vairs sevi apzināties par latvieti, bet bija sevi jāapzinājas arī par Latvijas pilsoni. Blakus nacionālajai pašapziņai nostājās līdz ar to valstiskā apziņa. Viena ar otru nesedzās, bet radīja simbiozi. Valsts eksistence to vismaz prasīja.

Mūsu nacionālajai apziņai kopš Kronvaldu Ata laikiem bija dota liela dinamika. Latvieši apzinājās sevi nevien kā etniska vienība, bet jau kā tauta ar īpatnām kultūras iezīmēm, jaunrades tieksmēm, saimnieciskas patstāvības un pašnoteikšanās gribu. Sadzīves attieksmēs lauztīn lauzās uz āru reformu prasības. Pat latviešu sievietei nepalika malā, bet pašapzinīgi iestājās par emancipācijas domu. Visa šī rosme un garīgais nemiers bija ierāvis sev jau gultni, kad nāca Latvijas valsts. Cara impērijas pavalstnieka vietā pēkšņi bija nostājies pilsonis. Par tā uzdevumiem un lomu runājām jau no daļā par Latviešu demokrātiju.

Labs pilsonis demokrātiskajā republikā nebija domājams bez valstiskas apziņas. To izkopt un nostiprināt nenācās nemaz viegli. Ja to konstatējam, runājot par savu valsts dzīvi, tad no tā nav jākaunās. Paskatīsimies vien uz tādām demokrātijām kā Šveici, Zviedriju, Somiju un Amerikas Savienotām valstīm, un tūlīt kļūst skaidrs, ka valstiskās un pilsoņu tiesības apziņas ieaudzīnāšana ir smags darbs, kas atkārtojams pie katras paaudzes ar gluži vienādu piepūli.

Līdzīgi citām nācijām, mums visus Latvijas neatkarības gadus nācās sadurties ar grūtībām, kādas radās ar valstiskās apziņas izkopšanu. To jāsaprot divējādi. Pirm-

kārt, mums nācās radīt skaidrību par mūsu demokrātiskās, parlamentārās kārtības nepieciešamību un priekšrocībām, kā arī radīt cieņu pret savas valsts institūcijām. Otrkārt, kā valstij, kuŗā blakus latviešu tautības iedzīvotājiem atradās prāvs skaits mazākuma tautību piederīgo, mums nācās atrast izlīdzsvarotu un korektu attieksmi pret šiem mūsu zemes iedzīvotājiem.

Tagad, kur no neatkarības posma aiztecējuši daudzi gadi un radusies pietiekami laba perspektīva, redzam dažādus trūkumus mūsu sadzīves attiecību kārtīšanā un līdz ar to toreizējā valstiskā apziņā. Liekas, ka mūsu un arī mūsu mazākuma tautību pārspīlētā nacionālā pašapziņa brīžiem apslāpēja valstisko apziņu. Kaut arī nacionālajai apziņai pienācās celt un stiprināt mūsu valstisko apziņu, emocionālu un kādreiz pat šaursirdīgu iegānu dēļ notika bieži pretējais. Mūsu valsti tas nestiprināja.

Vai ir vietā tagad par to runāt tikai kā par pagātnes parādību?

Arī šodien nevaram aprobežoties ar nacionālo pašapziņu, bet ir jārunā arī par valstisko apziņu, kuŗas pamatā redzam Latvijas valsti.

Šī valstiskā apziņa prasa joprojam korektu izturēšanos pret visiem pilsoņiem, kas pieder mūsu valsts kopībai. Vēl jo vairāk tā prasa atbildīgu un cieņas pilnu izturēšanos pret Latvijas valsts institūcijām, pamattiesībām un simbolēm. Šinī sakarībā varam runāt arī par suverēnitātes apziņu, kā to dara viens no mūsu valsts izcīnītājiem un pazīstamākajiem valststiesībniekiem — Dr. Miķelis Valters. Pilnīgi pamatoti viņš norāda, ka „Latvijas

suverenitāte pastāv tās legālajos organos un tai tautas daļā, kas ir brīva — visbeidzot starptautiskajās objektīvās tiesībās, uz kuŗām mums visvairāk jāatsaucas. Tajā radīt jo stipru šīs suverenitātes apziņu, tas mūsu kopējais pienākums, tāpēc jāstiprina un jāaudzē tiesiskā doma par satversmes svētumu, ka pie tās jāatgriežas, lai mēs varētu runāt no tiesību viedokļa ārējās attieksmēs un iekšējā tiesību uzbūvē (sk. Dr. M. Valtera Par valsti un valsts problēmām, Stokholmā, 1950. g. 50.—51. lp.). Viņš brīdina no t. s. n e v a l s t i s k ā s v a ļ ī b a s (turpat, 45. lp.).

Valstiskai apzīnai nepietiek, protams, tikai ar mūsu nacionālo simbolu atzīšanu un goda parādīšanu tiem. Mūsu nacionālajam karogam liksim arvienu plīvot, kur to apstākļi prasa. Tāpat mēs ierādīsim cieņas pilnu vietu Latvijas valsts ģerbonim. To darīdami, mēs to neuztversim kā kailu demonstrāciju vai patriotisku manifestāciju, bet vairāk kā mūsu valsts nacionālās un tiesiskās atzīšanas faktu. Vēl jo vairāk šo mūsu nacionālo simbolu cildināšana un saglabāšana nozīmējusi okupētajā Latvijā, kur tos gadu gadā atgādinājuši latviešu pretestības kustības locekļi, par spīti draudiem un vajāšanām. No neskaitāmām liecībām zinām, ka katru gadu sarkanbaltsarkanais karogs uzvijies 18. novembrī kā Rīgā, tā citos Latvijas stūpos. Tāpat tas plīvojis nozīmīgos brīžos mūsu nacionālajā svētnīcā Brāļu kapos.

Bet, bez šiem nacionālajiem simboliem, kas šodien kļuvuši par latviešu neatkarības un patstāvības gribas ārējiem apliecinātājiem, ir un paliks vēl kā svarīgi un dzīvi valsts dzīves balsti Latvijas republikas satversme un 1918. gada 18. novembra valsts proklamācijas sākotnējie konstitucionālie akti. Tie taču visi kopā izveido mūsu valsts pamatlikumus.

Visam tam vēl pievienojas tie nerakstītie likumi, kas veidojušies mūsu valsts neatkarības un dažādos cīņu laikos, ko aptver mūsu nacionālā morāle. Un šī nacionālā morāle nav apturējusi savu asinsriņķošanu arī šodien.

Trimdas latviešiem viena no smagākajām problēmām šodien tomēr ir pāriešana citas tautas pavalstniecībā. Neapšaubami daudzos gadījumos apstākļi to prasa, sevišķi tanīs zemēs, kas uzņēmuši mūsu tautas locekļus kā imigrācijas zemes. Pēdējās sevi neuzskata par patvēruma zemēm politiskajiem bēgļiem, bet pakļauj tos šabloniskai imigrācijas reglamentācijai, pilnīgi vai lielā mērā ignorējot apstākļus, kas likuši kādam dzimteni zaudēt. Pārejot svešā pavalstniecībā, rodas neizbēgami kollīzija ar līdzšinējo pavalstniecību un pilsoņu tiesību izpratni. Ir jautājums par sevi, kā katrs to spēj atrisināt. Protams, arī tad, nebūs vietā uzskatīt šos pārgājējus citas valsts pavalstniecībā par „dezertieriem no latviešu tautas“. Esam jau pārliecinājušies, ka no tiem sastādījes

jauns cīnītāju kontingents, kas izmanto priekšrocības, ko dod šo zemju demokratiskā iekārta par labu vispārējai cīņai apspiesto tautu interešu labā.

Kaut arī tas tā būtu, tomēr jāpatur vērā, ka vēl arvien ir svarīgi, ka brīvajā pasaulē ir un paliek prāvs skaits Latvijas pavalstnieku ar nacionālo pasi kabatā. Tie palīdz uzturēt jautājumu jo akūtu par nenormālo apstākļu rašanos okupētajā dzimtenē. Jau ārēji tie neļauj pārvērsties Latvijas valsts tiesiskajai eksistencei par tīri abstraktu jēdzienu.

No padomju iestāžu nemitīgiem pūliņiem un propagandas redzams, ka emigrācijas problēma tai ir un paliek ass dadzis acī. Lielas latviešu tautas daļas došanās trimdā (ap 8 procentes!) ir smaga apsūdzība Maskavas agresijas politikai. Bez tam katram zināms, ka sarkanarmijai iebrūkot Latvijā, vēl lielāka daļa latviešu, kaut ar smagu sirdi, devās svešumā. Kaŗa pēdējā posmā un pēc tam daudzus no tiem ceļā pārsteidza vajātāji, kādēļ tiem nebija lemts paglābties brīvībā. Arī tie, kas palika uz vietas, skaidri apzinājās gaidāmās vajāšanas un pilsoņu tiesību zaudējumu. Šos piemeklējumus mūsu tautas locekļi dzimtenē uzņēmās tomēr cerībā uz drīzu atbrīvošanu. Viņi piekrāpās. Savā sirdī un prātā viņi un viņu bērni turpina tagad turēties pie Latvijas kā tiesību valsts un tās gaidāmās atjaunotnes.

Šī aprīnojamā ticība un nepiekāpība Latvijas valsts saglabāšanai ir spēcīgākais arguments tanī gigantiskajā cīņā, ko nu jau divi paaudzes (tā, kas dzīvojuši savā vilstī, un tā, kas pat dzimteni nav redzējusi) ved pret svešas varas virskundzību Latvijā.

Maskavai pie tam nenāksies viegli pārliecināt pasaules sabierisko domu, ka tieši latvieši, igaunī un lietuvieši ir tādas nācijas, kas nepelnītu pašnoteikšanos un iespēju dzīvot tiesiskā iekārtā. Pat, ja tām nebūtu bijusi sava valstiska pagātne, tās mūsdienu sabiedrībā, kas respektē individuālās un tautu tiesības, būtu pelnījušas suverenitātes tiesības. Padomju politiskais atentāts pret šīm kultūras tautām, kas apvieno 6 miljonus, ir kauna traips 20. gadsimta civilizācijai un starptautiskajai tiesību apzīņai.

Ir gan jāpatur vērā, ka Maskava, okupējama Baltijas valstis, radījusi vienu surogātu, ko likt patstāvīgas valsts vietā. Tā ir t. s. p a d o m j u f e d e r a t ī v ā r e p u b l i k a. Arī Maskavas koncepcijā Baltijas valstis bija jāatstāj kā „republikas“, kaut arī fiktīvā, pareizāki sakot — izķēmotā veidā. Latviešu tautas brīvības un patstāvības gribai ar to nav pakalpoti un šī politiskā machinācija ir līdzīga pazīstamai komunistu izdarībai, kas liek savam upurim, piemēram, deportētam, parakstīt reversālu, ka viņš „brīvprātīgi“ pārceļas uz dzīvi Sibīrijas stepē vai taigā.

Ar padomju federatīvās republikas sūkaliņām nav apmierināma latviešu tautas patstāvības griba. Pat, ja šo federatīvo sistēmu Maskava daudz maz godīgi īsteno, tā nav tāda, kas atbilstu latviešu tautas gribai un tiesību apziņai. Latvieši jau vairāku paaudžu laikā ir cīnījušies par nepieciešamām cilvēku un savas tautas tiesībām. Ja jau 1905. gadā tā cīnījās pret cara patvaldību un lauztin lauzās laukā no Krievijas impērijas tautu cietuma, tad tagad, kur tā savā attīstībā aizgājusi krievu soli uz priekšu, tā neizvēlēties sev svešas tautas aizbildnību.

Tā ir dabiska reakcija un mūsu tautas skaidra nostāja. Mēs nešaubamies, ka krievu tauta nostātos gluži līdzīgi, ja Ķīna vai kāda cita spēcīga vara mēģinātu to vienu dienu pakļaut sev, pārvēršot krievu apdzīvoto zemi par provinci, vai labākajā gadījumā par „federatīvu republiku“. Šis salīdzinājums izklausīsies daudziem gan fanozs, bet tas tuvina mūs tomēr lietas izpratnei. Ja jau krievu tautai laiku pa laikam liecas, ka tā ir izredzēta

tauta, kas aicināta valdīt par citām tautām, tad, kas var liegt kādai citai lielvalstij izvēlēties šādu pašu ceļu. Daudz jau netrūka, ka Hitleram otrā pasaules kara laikā būtu izdevies uzņemties par kakla kungu krievu un nekrievu tautām. Tas, kas Hitleram neizdevās, to Staļins un viņa pēcteči tagad pielieto kā savu varas metodi.

Tāpat kā krievu tauta nevēlējās pakļauties svešas tautas aizbildnībai, lai tā tagad neuzmetas par aizbildni latviešiem.

Šinī rakstienā apskatītā problēmā ir tādēļ pietiekami skaidra. Kā Baltijas valstu, tā citu tautu dzīvē lieta grozas ap tiesībām un kailu varu.

Latvija un pārējās Baltijas valstis ir kļuvušas par kailas un brutālas varas upuri.

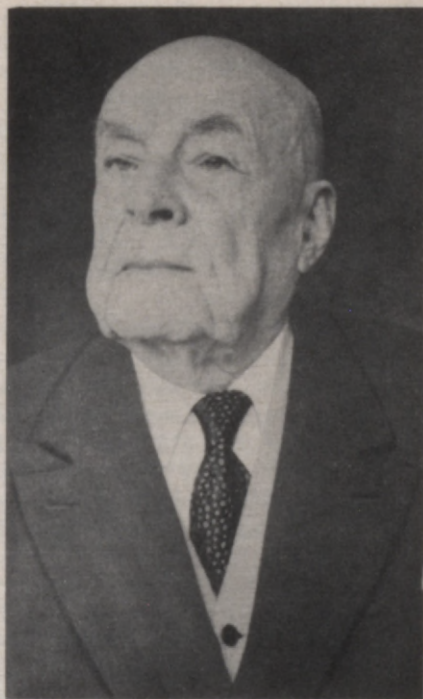
No šī stāvokļa nav citas izejas kā — cīņa par tiesībām.

Cīņa par Latviju un Latvijas valsti ir cīņa par tiesībām un kultūru.

Latviešu tautas cīņu motīvi Brīvības pieminekļi Rīgā

Dr. Miķelis Valters

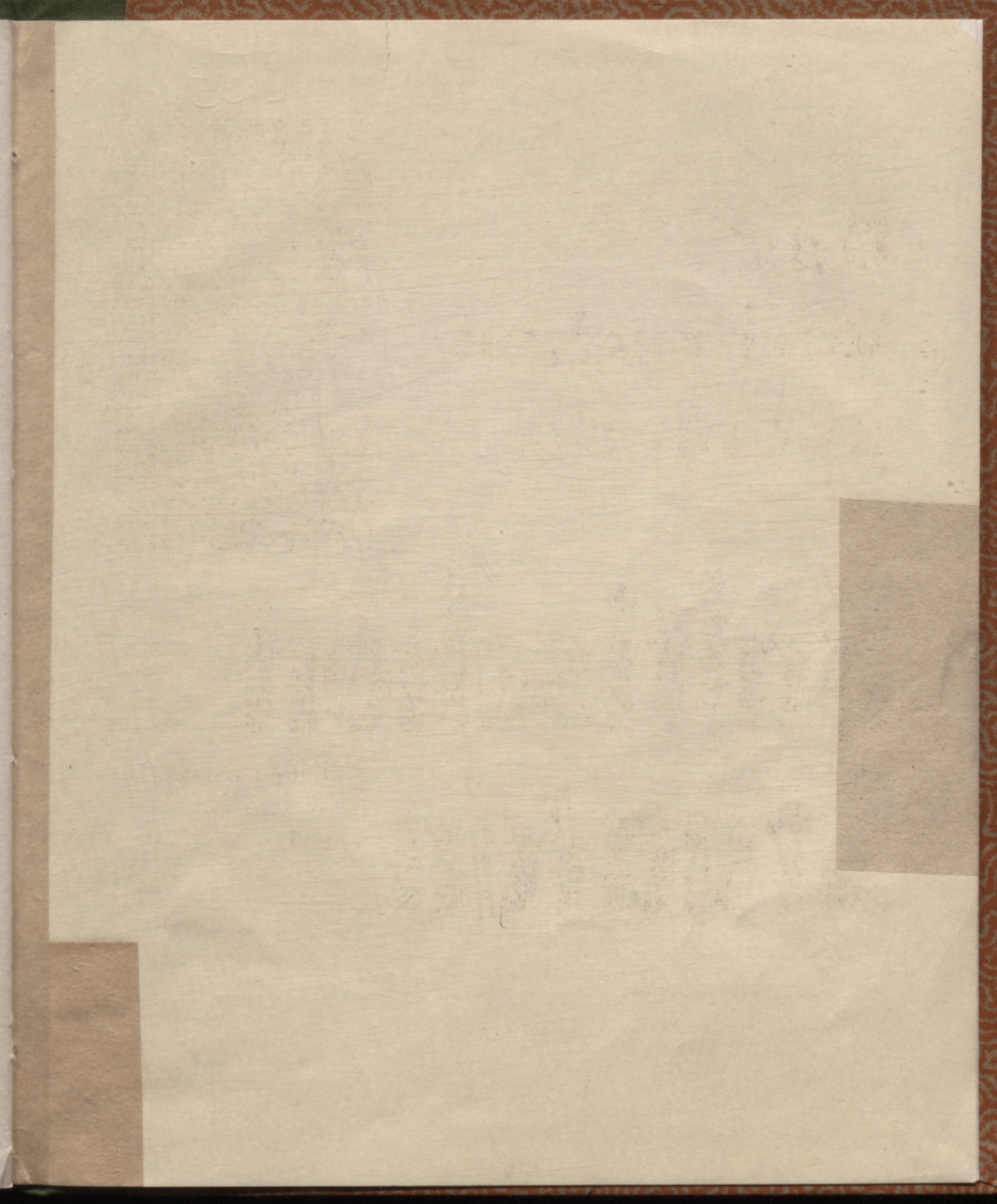
**Das
Verbrechen
gegen die**

Baltischen Staaten

**Grāmata iznākusi
1962. g. Atlantas
apgādā**

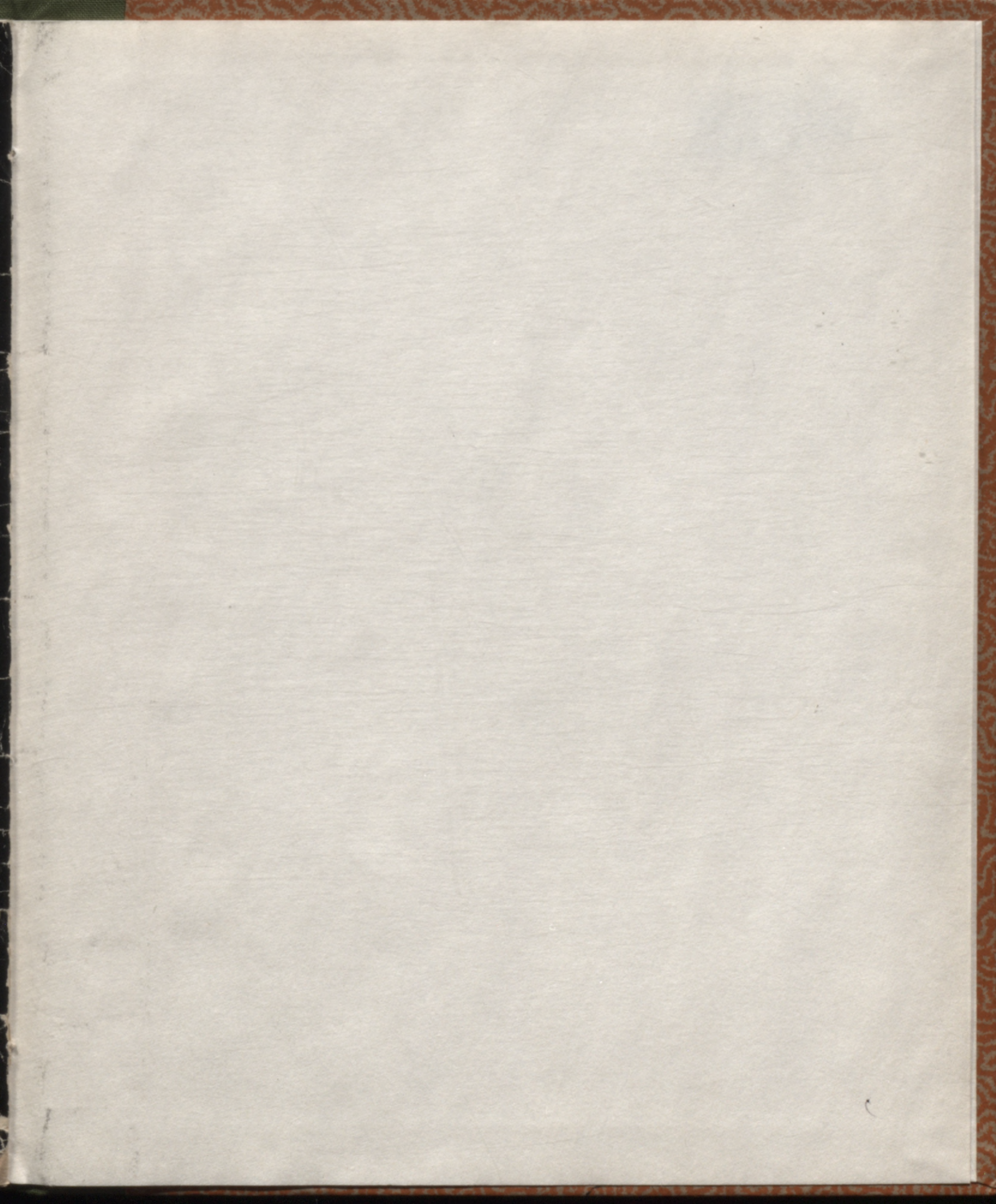
Nedaudzi eksemplāri vēl pieprasāmi
Stuttgart-Bad Cannstatt,
Zuckerbergstrasse 153.
Cena US Dol. 2.50

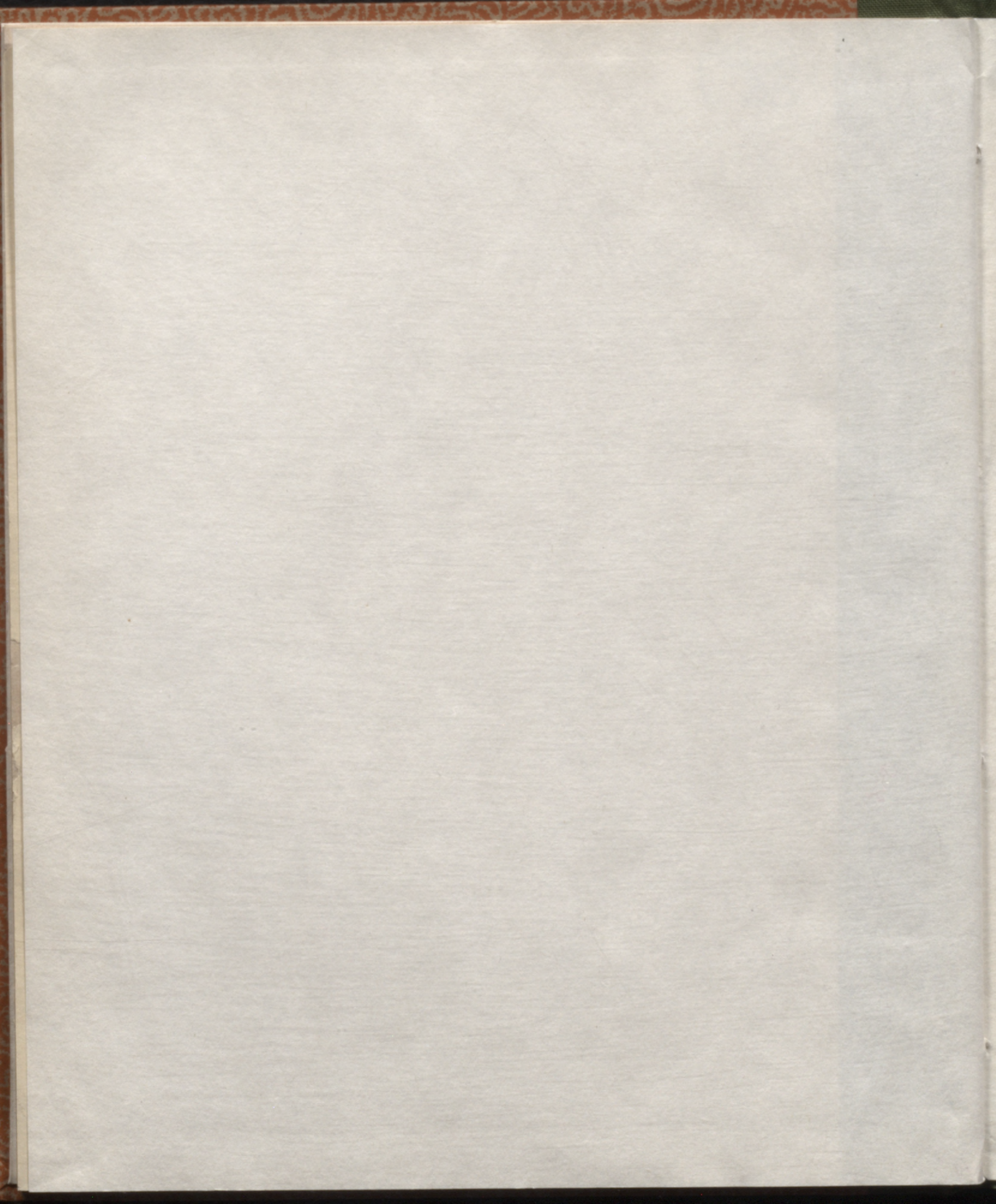
Šo grāmatu sava mūža 90 gadu priekšvakarā rakstījis latviešu valstsvīrs, kas 20. gadsimta sākuma gados pacēla, izskaidroja un bezbailīgi aizstāvēja Latvijas valsts ideju. Viņš noskaidro Latvijas lomu Eiropā un mūsu tautas vietu brīvo nāciju kopībā.

Ls 1.-

99-0
L 35

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0304061110